

TARTU ÜLIKOOL
Majandusteaduskond

Kerli Varik

SOTSIAALNE TALUPIDAMINE EUROOPAS JA EESTIS

Bakalaureusetöö

Juhendaja: lektor Merike Kaseorg

Tartu 2016

Soovitan suunata kaitsmisele

(lektor M. Kaseorg)

Kaitsmisele lubatud "....." 2016. a

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

.....

(K. Varik)

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	4
1. MULTIFUNKTSIONAALSE JA SOTSIAALSE PÕLLUMAJANDUSE TEOREETILISED KÄSITLUSED.....	7
1.1. Multifunktsionaalne põllumajandus.....	7
1.2. Sotsiaalne talupidamine	12
2. SOTSIAALSE TALUPIDAMISE VÕRDLUS EUROOPA RIIKIDES JA EESTIS	21
2.1. Uurimismetoodika ja valimi kirjeldus.....	21
2.2. Sotsiaalse talupidamise kontseptsioonide võrdlus Euroopa riikides.....	24
2.3. Sotsiaalne talupidamine Eestis ning võrdlus Euroopa riikidega.....	35
KOKKUVÕTE.....	44
VIIDATUD ALLIKAD	47
Lisad.	
Lisa 1. Eesti sotsiaalsetele talupidajatele saadetud küsitlus.....	53
Lisa 2. Telefoniintervjuu transkriptsioon Pahkla Camphill küla juhatajaga.....	54
SUMMARY	56

SISSEJUHATUS

Tänapäeval on majanduslikust arengust rääkides oluline kaasata sotsiaalset aspekti. Järjest olulisem on ka põllumajandusliku tegevuse puhul arvestada ühiskondlikku poolt, mille üheks võimaluseks on sotsiaalne talupidamine. Sotsiaalne talupidamine on Eestis suhteliselt uus ning paljude jaoks tundmatu mõiste. Sotsiaalse talupidamise korral on põllumajanduslik tegevus seotud teraapilise eesmärgiga (What is...2015). 2010. aastast on hakatud antud teemat ka Eestis rohkem teadvustama seoses Euroopa maaelu võrgustiku algatustega. Algatuse eesmärk oli parandada maaelu arengu programmide rakendamist, et toetada sotsiaalset talupidamist ning tagada sisendid järgmise programmi-perioodi planeerimisse nii Euroopa Liidu liikmesriikide kui ka kogu Euroopa tasandil (Sotsiaalne talupidamine 2015).

Sotsiaalsele talupidamisele pööratakse Euroopa Liidu liikmesriikides üha suuremat tähelepanu. Järjest enam märgatakse põllumajanduse ja maaelu positiivseid mõjusid inimese sotsiaalsele, psüühilisele ja vaimsele heaolule. Sotsiaalse talupidamise kaudu saavad talupidajad mitmekesistada oma tegevusvaldkondi ning suureneb talunike roll ühiskonnas. Eestis on korraldatud õppereise sotsiaalse talupidamisega tegelevatele talupidajatele näiteks Soome ja Itaaliasse, suurendamaks siinsete talupidajate teadlikkust. (Sotsiaalne talupidamine 2015)

Paljudes Euroopa riikides on hulgaliselt sotsiaalteenusega seotud talupidamisi. Eestis tegelevad sotsiaalse talupidamisega väga vähesed. Eestis ei ole varasemalt analüüsitud ega võrreldud sotsiaalseid talupidamisi teiste Euroopa riikide talupidamisega. Kitsas-kohtade ning arengut soodustavate tegurite väljaselgitamine aitab edendada oluliselt siinsete talupidajate tööd ning suurendab sotsiaalsesse talupidamisse kaasatavaid. Baka-laureusetöö aktuaalsus seisneb ühiskonna teadlikkuse tõstmises sotsiaalsest talupidamisest ning sellega tegelevatele või tegeleda soovivatele osapooltele (nii talupidajatele kui sotsiaalset talupidamist vajavatele inimestele ja nende peredele) uuenduslike lahenduste leidmises.

Töö eesmärgiks on leida võimalusi sotsiaalse talupidamise edendamiseks Eestis. Võimaluste leidmiseks vaadeldakse Euroopa riike, kus sotsiaalne talupidamine on ühiskonnas olulisel kohal ja seda on pikaajaliselt praktiseeritud. Lisaks välisriikidele toetutakse töös Eesti sotsiaalsete talupidajate soovitudele. Uurimisülesanneteks on:

- selgitada multifunktsionaalse põllumajanduse olemust;
- selgitada sotsiaalse talupidamise olemust;
- tuua näiteid pikaajalise sotsiaalse talupidamise kogemusega Euroopa riikidest;
- anda lühiülevaade Eestis tegutsevatest sotsiaalsetest taludest;
- viia läbi küsitlus Eesti sotsiaalsete talupidajate hulgas;
- võrrelda Eesti sotsiaalseid talupidamisi Euroopa sotsiaalsete talupidamisega;
- tuua välja Eesti sotsiaalse talupidamise edendamise võimalusi, toetudes Euroopa riikide näidetele.

Sotsiaalse talupidamise kontseptsioon kuulub multifunktsionaalse põllumajanduse valdkonda. Multifunktsionaalne põllumajandus jaguneb viieks kategooriaks, millest üks on ka põllumajanduse sotsiaalne funktsioon (Atkociuniene, Petruliene 2014: 7). Seega toetub autor töö teoreetilises osas multifunktsionaalse põllumajanduse ning sotsiaalse talupidamise käsitlustele. Põhilisteks kirjandusallikateks on antud valdkonnas ilmunud teadusartiklid. Multifunktsionaalse põllumajanduse kontseptsiooni silmapaistvaimaks edendajaks on professor Geoff A. Wilson, kes on kirjutanud antud teemal ka raamatu (*Multifunctional Agriculture: A Transition Theory Perspective*), mis selgitab põhjalikult põllumajanduse multifunktsionaalsust ning seda iseloomustavaid indikaatoreid. Sotsiaalset talupidamist on käsitlenud mitmetes artiklites Francesco Di Iacovo ja Deirdre O'Connor. Nimetatud autorite kirjutisi peab käesoleva bakalaureusetöö autor oluliseks esile tõsta töö teoreetilises osas kasutatud autorite hulgast.

Töö empiirilises osas antakse ülevaade Euroopa riikidest, kus tegeletakse sotsiaalse talupidamisega laialdaselt. Tuuakse näiteid SoFar projekti raames läbi viidud uurin-gutest ning Rahvusvahelise Praktiseeriva Kogukonna (*International Community of Practice*) artiklitest. Antakse lühiülevaade Eesti sotsiaalsetest talupidamisest ning võr-reldakse neid teiste Euroopa riikide talupidamisega. Viiakse läbi küsitlus Eesti sotsiaalsete talunike hulgas ning antakse ülevaade küsitluse tulemustest. Bakalaureusetöö luge-

jad saavad ülevaate sotsiaalsest talupidamisest ning autor loodab, et see tõstab teadlikkust nimetatud valdkonnas-

Märksõnad: multifunktsionaalne põllumajandus, sotsiaalne talupidamine, sotsiaalhoolekanne, Euroopa, Eesti.

1. MULTIFUNKTSIONAALSE JA SOTSIAALSE PÕLLUMAJANDUSE TEOREETILISED KÄSITLUSED

1.1. Multifunktsionaalne põllumajandus

Käesolevas alapeatükis tutvustatakse multifunktsionaalse põllumajanduse käsitlusi ja liike. Põllumajandus on Euroopa maapiirkondades valdav tegevusala. Seda nii traditsioonidest tulenevalt, kuid olulisel kohal on ka põllumajanduse mõju kohalikule maastikule. Põllumajanduse multifunktsionaalsuse temaatikat hakati käsitlema arenenud riikides 20. sajandi viimasel kümnendil, kui põllumajanduse majanduslik tähtsus hakkas vähenema ning kogukonnad hakkasid suuremat muret tundma tarbitava toidu kvaliteedi ning ümbritseva keskkonna pärast. (Todorova, Ikova 2014: 310) Multifunktsionaalse põllumajanduse vastu tuntakse huvi, kuna see aitab säilitada looduskeskkonda ja kultuuripärandit ning on seega kasulik nii sotsiaal-majanduslikust kui ka looduskaitse aspektist. (Kołodziejczak, Maćkiewicz 2012: 71)

Majanduskoostöö ja Arengu Organisatsiooni (OECD - *Organization for Economic Cooperation and Development*) definitsiooni kohaselt on multifunktsionaalne põllumajandus termin, mida kasutatakse näitamaks, et põllumajanduses on võimalik toota erinevaid kõrvaltooteid peale põhitoodangu. Antud määratlus seostab multifunktsionaalsuse konkreetsete põllumajanduse tootmise protsessi ja väljundite omadustega, mille korral (Maier *et al.* 2001: 13):

- toodetakse samaaegselt põhi- ja kõrvaltoodangut ning
- kõrvaltoodangul võib esineda välismõjusid või avalikele hüvedele iseloomulikke jooni ning nõudlus nende järele on väike või puudulik.

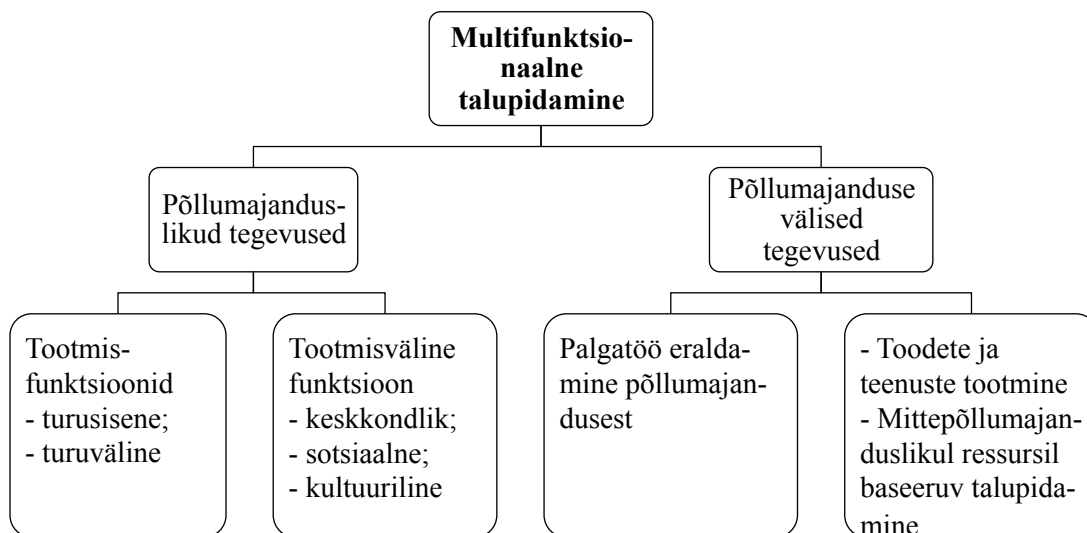
Niisiis seisneb põllumajanduse multifunktsionaalsus selles, et lisaks tootmise põhieesmärgina toodetavale toodangule tekib ka kõrvaltoodang, millest on kasu lisaks põllumajandusettevõttele ja põhitoodangu tarbijale veel kolmandale osapoolele.

Üheks olulisimaks multifunktsionaalse põllumajanduse kontseptsiooni eestvedajaks on Geoff A. Wilson. Tema teooria kohaselt on multifunktsionaalse põllumajanduse keskmeks talumajapidamine. Talumajandi multifunktsionaalsust on võimalik hinnata kasutades kombinatsiooni erinevatest indikaatoritest, näiteks talupidamise tootlikkus, keskkonna jätkusuutlikkus, kui suur on sõltuvuse määr erinevatest kemikaalidest ning talupidamisega seotud tegevuste mitmekesisus. Viimase alla võib liigitada vilja ja kariloomade kasvatamise ning ka talupidamisest väljapoole jäävad tegevused, näiteks turismi. Samuti kuulub multifunktsionaalsuse indikaatorite hulka talupidamise seotus maapiirkonna kogukonnaga. Sidemeid kogukonnaga on võimalik suurendada ostes kohaliku toorainet, pakkudes kohalikele tööd ning müües oma toodangut edasi läbi kohalike ettevõtete. Talupidamise multifunktsionaalsuse indikaatoriteks võib nimetada ka talunike orienteeritust tulemile, kas oluliseks peetakse võimalikult suurt tootlikkust või sotsiaalseid väärtusi. (Wilson 2007: 257–258)

Wilson leiab, et multifunktsionaalne põllumajandus on eetilise vaatenurgast parim eesmärk, mille suunas ühiskond peaks püüdlema. Ta määratleb multifunktsionaalsuse skaala nõrgast keskmiseni ning keskmisest tugevani. Skaala nõrga poole äärmust tähistab “kõrge tootlikkus” ja tugeva poole äärmust “madal tootlikkus”. Kõrge tootlikkuse puhul on oluline võimalikult suur toodangu maht. Tootlikkusele pühendunud talupidamised tuginevad rahvusvahelisele kaubandusele ning kasutavad palju sisendit (näiteks maa, tööjõud, kapital). Tugev multifunktsionaalne talumajapidamine hõlmab lisaks põllumajandusele ka pühendumist maapiirkonna kogukonnale. Sel juhul on talu põllumajanduslik tootlikkus madalam ning sõltutakse rohkem välisest sissetulekust. Tugev multifunktsionaalne põllumajandus toetab kohaliku maapiirkonna arengut, maastikku ja turismi. (Wilson 2007: 175) Seega on talupidamise multifunktsionaalsus seda tugevam, mida rohkem kaasatakse põllumajandusliku tegevuse kõrvale tegevusi, mis panustavad kogukonda ning maapiirkonna arengusse.

Multifunktsionaalsest põllumajandusest rääkides on olulisel kohal mõiste “sidusus”. Multifunktsionaalsuse idee seisneb selles, et lisaks põllumajanduslikele põhitegevustele, mis on enamasti seotud tootmise ja turustamisega, luuakse ka turuväliseid kaupu, mille kaudu toimub maastikukaitse ning rikastatakse bioloogilist mitmekesisust. Seost turuvälise põllumajanduse mõjude ja turule tootmise vahel nimetatakse sidususeks. Selle

selgituse järgi erineb multifunktsionaalne põllumajandus tavalisest põllumajandusest selle poolest, et multifunktsionaalne talu viib läbi korraga nii põllumajanduslikku kui ka mittepõllumajanduslikku tegevust (Kołodziejczak, Maćkiewicz 2012: 72, vt joonis 1).

Joonis 1. Multifunktsionaalse põllumajanduse sidusus
(Allikas: Kołodziejczak, Maćkiewicz 2012: 72).

Joonisel 1 on näidatud, kuidas multifunktsionaalsed talumajapidamised jaotavad oma tegevuse põllumajanduslikuks ja põllumajandusväliseks tegevuseks. Põllumajandusliku tegevuse tootmisfunktsioon jaotub turusiseseks ja turuväliseks tegevuseks, kus esimese puhul on oluline põhitoodang ning teisel juhul kõrvaltoodang. Kõrvaltoodangul võib olla oluline funktsioon nii keskkondlikust, sotsiaalsest kui ka kultuurilisest aspektist. Põllumajandusväliste tegevuste puhul jäetakse kõrvale põhitoodanguga seotud palgatöö, valmistatakse tooteid ja teenuseid, mis ei ole seotud talupidamise põhitegevusega. Kõrvaltoodang võib kujuneda domineerivaks tegevuseks ning ületada ka kasumi poolest talupidamise põhitegevusest saadavat hüve.

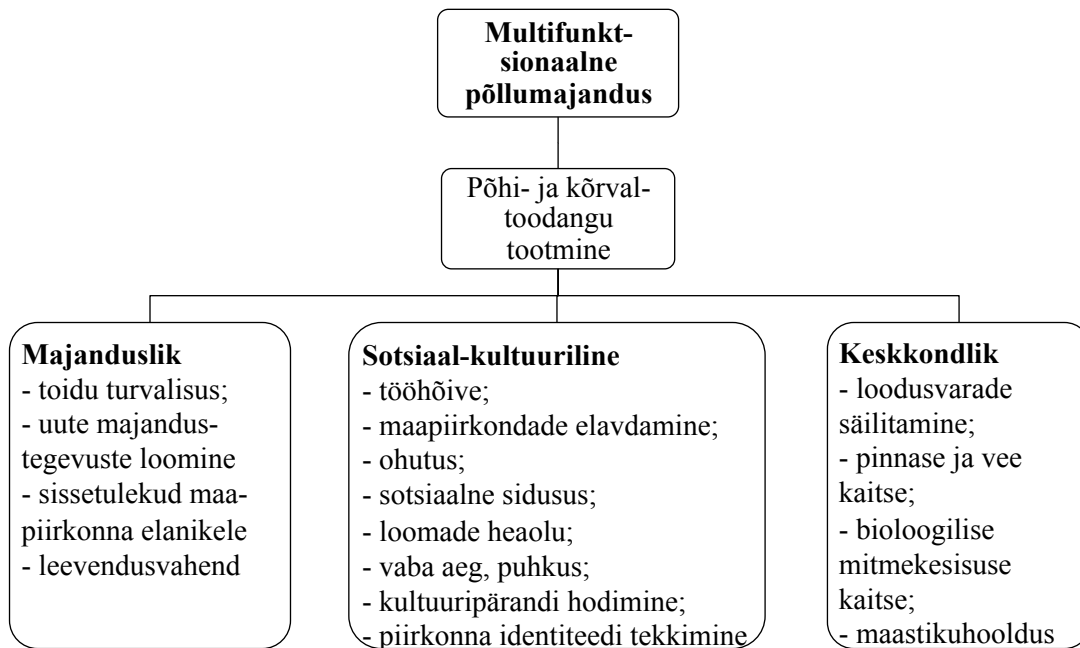
Multifunktsionaalse põllumajanduse funktsioonid jaotuvad kahte põhigruppi. Primaarne funktsioon hõlmab tegevusi, mis on seotud talumajapidamise põhitoodanguga, ning tagavad konkurentsipüsivuse põllumajandussektoris. Sekundaarne funktsioon on tegevuses samaaegselt primaarse funktsiooniga ning seotud talu kõrvaltoodanguga. Kõrvaltoodangul võib olla väliseid mõjutajaid ning avalikele hüvedele iseloomulikke omadusi ja võivad avaldada ümbritsevale keskkonnale nii negatiivset kui ka positiivset mõju. Positiivseteks on näiteks maalilised vaated, metsloomade elukohtade hoidmine, avarad

looduslikud alad ja puhkamisvõimaluste pakkumine. Negatiivsete mõjude hulka kuuluvad toitainete ja pestitsiidide äravool, pinnase erosioon, metaani heitkogused, bioloogilise mitmekesisuse vähenemine, müra, ebameeldivad lõhnad ja üleujutuste võimaluse suurenemine. (Inco, Nash 2004: 180; Atkuciuniene, Petrueliene 2014: 9) Antud töös süvenetakse kõrvaltoodangu positiivsetele mõjudele.

Multifunktsionaalse põllumajanduse sekundaarseid funktsioone on hakatud jaotama värvigruppidesse (Kołodziejczak, Maćkiewicz 2012: 72–73; Todorova, Ikova 2014: 310):

- Roheline funktsioon: maaressursside juhtimine säilitamiseks selle väärtuslikke omadusi, loomaks looduslikku elupaika taimedele ja loomadele, loomade heaolu, säilitamiseks bioloogilist mitmekesisust ning parandamiseks kemikaalide ringlust põllumajanduslikus tootmissüsteemis.
- Sinine funktsioon: veeresursside juhtimine, vee kvaliteedi parandamine, üleujutuste ennetamine, vee- ja tuuleenergia loomine.
- Kollane funktsioon: ühtekuuluvuse ja maapiirkondade elujõu säilitamine, kultuuritraditsioonide säilitamine ja rikastamine ümberkaudsetes piirkondades ja küldes ning turismi ja jahinduse arendamine.
- Valge funktsioon: toidu turvalisuse ja ohutuse tagamine.
- Punane funktsioon: talumajapidamiste energia kasutamine.

Eelnevalt nimetatud värvigruppe (multifunktsionaalse põllumajanduse kõrvaltoodangut) saab jaotada kolme suuremasse rühma (vaata joonis 2), milleks on majanduslik, sotsiaal-kultuuriline ja keskkondlik kasu. Majanduslik kasu seisneb toidu turvalisuse tagamises, uute majandustegevuste loomises, mis pole seotud talupidamise põhitegevusega (näiteks turism ja hoolekandeteenused) ning kohalikele elanikele töökohtade loomises. Lisaks sellele toovad Marsden ja Sonnino välja, et multifunktsionaalne põllumajandus võib olla mõnel juhul leevendusvahend tootlikkusele keskendunud talupidajate kulude ja hindade survele. Sellel juhul kasutavad talupidajad kõrvaltegevust ellujäämise strateegiana, mis aitab vähem tootlikel talumajapidamistel võidelda üha karmimate turutingimustega. Talupidajad, kes ei suuda püsida konkurentsivõimelise tootlikkuse poolest, võtavad sellisel juhul multifunktsionaalsust kui põllumajanduslikku regulatsiooni. (Marsden, Sonnino 2008: 423)

Joonis 2. Multifunktsionaalse põllumajanduse kõrvaltoodangu tootmine
(Allikas: Atkuciuniene, Petruliene 2014: 9; Marsden, Sonnino 2008: 423; Inco, Nash 2004: 182)

Sotsiaal-kultuuriline kasu seisneb kodu -ja metsloomade heade elutingimuste tagamises, uute vaba aja ja puhkuse võimaluste tekkimises ning kohaliku kultuuripärandi tekkimisele ja hoidmisele kaasa aitamises. Maailma Kaubandusorganisatsioon (*WTO World Trade Organization*) rõhutab kõige enam just maapiirkondade elujõulisena hoidmise olulisust. Maapiirkondade elujõulisust on aga üsna raske tagada, sest tööjõu äravool põllumajandusest on väga suur. Nimetatud tendents algas juba 1800ndatel, mil tööstusrevolutsioon muutis palgad linnapiirkondades kõrgemateks ning inimesed soovisid linnas töötada. Selle tulemusena talumajandid ühinesid ning maapiirkondade rahvastik langes ja sealne nõudlus teenuste järele vähenes. Kui maapiirkondade haiglate, koolide, busside ja pankade arv väheneb või need üldse kaovad, peavad maapiirkonna inimesed leidma asendusi. (Inco, Nash 2004: 182)

Ka Marsdeni ja Sonnino kohaselt on multifunktsionaalsus oluline jätkusuutliku maaelu arengu osa. See ühendab põllumajanduse esmase funktsiooni suuremate turgude ja sotsiaalsete võimalustega. Multifunktsionaalsus on selles kontekstis arendamise vahend, edendamaks jätkusuutlikumaid säästmisviise. Antud kontekstis peab talumajapidamise kõrvaltegevus rahuldama järgmisi tingimusi (Marsden, Sonnino 2008: 423):

- kõrvaltegevus peab lisama uusi tööhõive võimalusi põllumajandussektorisse,
- kõrvaltegevus peab olema selline, mis vastab ühiskonna ootustele ja vajadustele,
- kõrvaltegevus peab endas sisaldama maapiirkondade ressursside põhjalikku uut määratlust ja ümberkujundamist.

Keskkondlik kasu seisneb maavarade säilitamises, pinnase, vee ning bioloogilise mitmekesisuse kaitsmises ning maastikuhoolduses. Toodangu kasvatamisel toetatakse põhiliselt loodust mittesaastavatele sisenditele ja ökosüsteemi juhtimisele tervikuna. Sünteetilised sisendid, näiteks väetised või pestitsiidid, veterinaarravimid ja geneetiliselt muundatud seemned asendatakse bioloogiliste ja mehaaniliste meetoditega, mis kohandatakse vastavalt kohalikele oludele ja vajadustele. (Kallas *et al.* 2010: 409)

Niisiis kuuluvad värvide kaupa rühmitades roheline, sinine ja punane funktsioon keskkonna, kollane funktsioon sotsiaal-kultuuriliste ning valge funktsioon majanduslike kasude alla. Järelikult pööratakse multifunktsionaalse põllumajanduse aspektist suurimat tähelepanu keskkonnakaitsele. Väga oluline on multifunktsionaalse põllumajanduse sotsiaal-kultuuriline kasu, mida käsitleb ka antud töö, kuna see aitab kaasa maapiirkondade elujõulisena sälimisele, mis on mitme autori (Inco, Nash 2004; Marsden, Sonnino 2008) arvates kõige olulisem põllumajanduse sekundaarne funktsioon

1.2. Sotsiaalne talupidamine

Järgnevas alapeatükis keskendutakse multifunktsionaalse talupidamise sotsiaalsele funktsioonile. Sotsiaalne talupidamine on uuenduslik termin, mis ühendab kahte mõistet: multifunktsionaalne põllumajandus ning kogukonnapõhine sotsiaalhoolekanne ja tervishoid (Di Iacovo, O'Connor 2009: 21). Talupidamistegevuste abil psüühilise ja vaimse tervise edendamiseks (Lech *et al.* 2014: 314) pakutavate teenuste hulka kuuluvad näiteks taastusravi, teraapia, varjupaigatöö, elukestev õpe ning muud tegevused, mis panustavad sotsiaalsesse kaasatusse (Di Iacovo, O'Connor 2009: 21). Sotsiaalse talupidamise põhimõttele tuginedes peaks kõigil olema võimalus ühiskonna elus täisväärtuslikuna osaleda ja väärtuste loomisele kaasa aidata. Seega luuakse piiratud võimetega inimestele töökeskkond, mis võimaldab neil mõtestatult tegutseda (Herz *et*

al. 2014: 6). Niisiis hõlmab sotsiaalne talupidamine kahte väga erinevat sektorit ning annab nii põllumajandusele kui sotsiaalhoolekandele täiesti uue vaate.

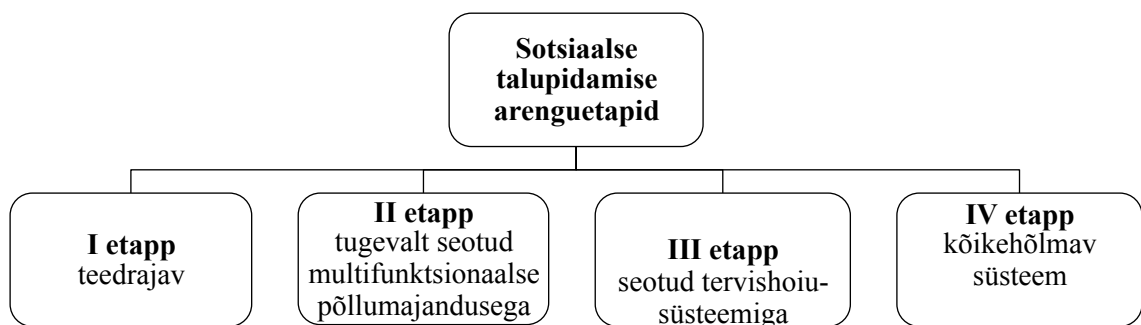
Mõistet sotsiaalne talupidamine kasutatakse vaheldumisi teiste kontseptsioonidega nagu hooletalud (*care farming*), tervendav talupidamine (*farming for health*) ja roheline hoolekanne (*green care*), mille definitsioonid on kõik analoogiliselt mõistetavad. Sempik *et al.* (2010) definitsiooni kohaselt aitavad hooletalud kaasa vaimse ja füüsilise tervise parandamisele läbi põllumajandusliku tegevuse. Sarnaselt on Dessein (2008) defineerinud tervendava talupidamise, ka roheline hoolekanne on määratletud kui looduse kasutamine tervise, sotsiaalsuse ja hariduse edendamiseks. (O'Connor *et al.* 2010: 3). Käesolevas bakalaureusetöös lähtutakse mõiste "sotsiaalne talupidamine" all Di Iacovo ja O'Connor (2009) poolt toodust.

Lisaks sellele, et sotsiaalne talupidamine on kasulik vaimsele ja füüsilisele tervisele, on sellel veel mitmeid kasulikke külgi. Kuna sotsiaalne talupidamine kuulub multifunktsionaalse põllumajanduse kontseptsiooni alla, võib märkida põllumajanduse positiivset välismõju sotsiaalsele kapitalile – sotsiaalne talupidamine loob uusi suhteid erinevate inimgruppide, nagu talupidajad, kohalikud kogukonnad, teenuse kasutajad, vahel. Kuna sotsiaalne talupidamine võimaldab talunikel tegutseda väljaspool põllumajandussektorit, näiteks hariduse-, tervise- ning sotsiaalsektoris, annab see põllumajanduslikule tegevusele laiemat vaate. See omakorda suurendab huvigruppide arvukust ning mitmekesistab neid. (Di Iacovo 2008: 2) Talupidajate kasu seisneb aga selles, et tänu huvigruppide laienemisele suurenevad ka sissetulekuallikad (Scuderi *et al.* 2014: 77).

Sotsiaalse talupidamise kontseptsioon on välja kujunenud maaelu eneseabi võrgustikest, mis toimisid enne põllumajanduse moderniseerimist ja tervishoiusüsteemi arengut (Di Iacovo, O'Connor 2009: 21). Sotsiaalse talupidamise ajalugu erineb riigiti kultuuriliste ja tervise, sotsiaal- ja haridusvaldkonna struktuuride erinevuste tõttu (Vadnal 2008, viidatud Di Iacovo, O'Connor 2009: 25 vahendusel). Üks vanimaid ja kuulsamaid sotsiaalse talupidamise programme loodi juba 1350ndatel Geelis, Flandrias. Kogukonna elanikud aitasid sealseid erivajadustega inimesi pakkudes hoolekandeteenuseid ning viimased aitasid kohalikke peresid põllumajanduslike tegevuste juures. (Roosens, van de Walle 2007: 17) 1950–1960ndatel tekkis palju sotsiaalseid talupidamisi Suurbritannias, kus erivajadustega inimesed tegelesid terapeutilisel eesmärgil aiatöödega.

Samal ajal hakkasid tekkima sarnased talupidamised Hollandis, kus vaimupuudega inimestele pakuti elukohta ning tööd. Sotsiaalsete talupidamiste tekkimise põhjuseks Hollandis oli rahulolematuse suurte hoolekandeesutustega. (Elings 2012: 7–8) Itaalias tekkisid sotsiaalsed ühistud peale psühhiaatriakliinikute sulgemist 1980ndatel, hakates patsientidele pakkuma võimalusi osaleda põllumajanduslikes tegevustes. Saksamaal tekkisid esimesed sotsiaalsed institutsioonid 19. sajandi lõpus, mille eesmärgiks oli aidata majanduslikes raskustes inimesi. Antud institutsioonide juures olid põllumajandusüksused, kus abivajajad said ise endale toidusaadusi kasvatada. Iirimaal ja Sloveenias said enamus projekte alguse 1990ndatel, kus oldi motiveeritud uudest lähemisest sotsiaalhoolekande ja põllumajanduse põimimisele. (Vadnal 2008, viidatud Di Iacovo, O'Connor 2009: 25 vahendusel)

Sotsiaalse talupidamise arengus eristatakse nelja etappi (vt joonis 3). Esimeseks on teedrajav etapp, mida iseloomustab motiveeritud vabatahtlik töö. (Di Iacovo, O'Connor 2009: 27) Antud arenguetapis on sotsiaalse talupidamise algatusi väga vähe. Teerajajad on sotsiaalsed talupidamised loonud endi tugeva uskumise tõttu terapeutilistesse kasesse, mida talutööd kaasa toovad. Rahalised toetused on minimaalsed või puuduvad, kuna teadlikkus ja arusaam sotsiaalsest talupidamisest on madal. (O'Connor *et al.* 2010: 38)

Joonis 3. Sotsiaalse talupidamise arenguetapid

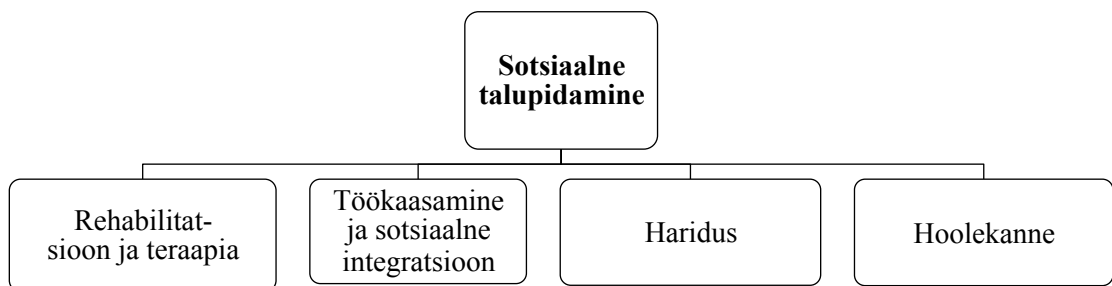
Allikas: (Di Iacovo, O'Connor 2009: 27 ; O'Connor *et al.* 2010: 38–39; autori koostatud)

Teises arenguetapis muutub sotsiaalne talupidamine tugevalt seotuks multifunktsionaalse põllumajandusega. Põhiliseks eduallikaks on talupidajate pühendumus oma tegevusse. (Di Iacovo, O'Connor 2009: 27) Selleks, et julgustada liikumist teerajaja staadiumist multifunktsionaalse põllumajanduse staadiumisse, on oluline rahastamisfondide

olemasolu. Kuna teadlikkus sotsiaalse talupidamise kasulikkusest on endiselt madal, on need fondid regionaalsed. (O'Connor *et al.* 2010: 38)

Kolmandas arenguetapis peetakse sotsiaalsel talupidamist oluliseks tervishoiusüsteemi osaks. Antud etapis mõistavad nii tervishoiu- kui ka sotsiaalhoolekande sektor sotsiaalse talupidamise kasulikkust ja vajalikkust. (di Iacovo, O'Connor 2009: 27) Teadlikkus on tõusnud regionaalsel ja riiklikul tasandil, tehakse koostööd tervishoiu ja sotsiaalhoolekandega tegelevate institutsioonidega ning saadakse ka toetusi. Viimases, neljandas staadiumis, on arusaam sotsiaalse talupidamise kasulikkusest laialt levinud ning selliseid talupidamisi on palju rajatud. Sotsiaalse talupidamise jõudmisega neljandasse arengujärku kaasneb jätkusuutlik finantseerimine läbi sotsiaalhoolekande- ja tervishoiusektori. (O'Connor *et al.* 2010: 38-39)

Sotsiaalsel talupidamisel on neli põhilist tegevussuunda, milleks on rehabilitatsioon ja teraapia, töökaasamine ja integratsioon, haridus ja hoolekaane (vt joonis 4).

Joonis 4. Sotsiaalse talupidamise põhilised tegevussuunad
(Allikas: Scuderi *et al.* 2014: 77; autori koostatud)

Rehabilitatsioon ja teraapia on suunatud vaimse, füüsilise ja psühhiaatrilise puudega inimestele, tööstressis ning läbipõlenutele (1st Meeting... 2007:8). Vaimse tervise kasulikkuse aspektist on märgata klientide paranenud enesehinnangut, suuremat heaolu, meelerahu, kõrgenenud enesekindlust ning usalduse suurenemist (Hine *et al.* 2008: 6). Tööjõule orienteeritud sotsiaalsete talupidamiste eesmärgiks on integreerida ja palgata tööturule inimesi, kes on sealt tõrjutud (di Iacovo, O'Connor 2009: 36–37). Nendeks on tavaliselt alkoholi- või narkootikumide sõltlased, probleemsed noorukid, samuti pikaajalised töötud ja eakad (1st Meeting... 2007: 8). Töökaasamisele ja sotsiaalsele integratsioonile suunatud sotsiaalseid talupidamisi toetavad tavaliselt ka avalik-õiguslikud asutused (näiteks töötukassa). (Di Iacovo, O'Connor 2009: 36–37) Tööjõule suunatud

sotsiaalsete talupidamiste klientidel paranevad füüsiline tervis, põllumajanduslikud oskused ning tekivad tööharjumused. Lisaks on märgata paranemist mootorsetes tegevustes, ajaplaneerimise oskuses ning harjumuste muutumises (ei tarvitata enam alkoholi ja narkootikume). Sotsiaalse integratsiooni kasulikkus seisneb sotsiaalsete oskuste arendamises ning iseseisvuse, vastutustunde, motivatsiooni ja tööharjumuste parandamises. (Hine *et al.* 2008: 16)

Haridusele orienteerunud sotsiaalsete talupidamisi on kahte liiki (Di Iacovo, O'Connor 2009: 36–37):

- põhitegevus on algkoolilaste harimine, nt lastele maaelu ja tervisliku toitumise tutvustamine ning looduses viibimine;
- probleemsete laste, kellel on probleeme õppimisega, sotsiaalse kaasatusega või seaduskuulekusega, kaasamine.

Hoolekandele orienteerunud talupidamised luuakse tihti põhjusel, et varasem hoolekandeteenuste pakkumine ei rahulda teenuse vajajaid. Sellisel juhul ei ole sotsiaalse talupidamise teenuse kasutajad tööle palgatud ning rahalist tasu saadakse harva (Di Iacovo, O'Connor 2009: 36–37) Kõiki eelnevalt nimetatud sotsiaalse põllumajanduse tegevussuundi (rehabilitatsioon ja teraapia, töökaasamine ja integratsioon, haridus ja hoolekanne) võivad talupidajad ühendada põllumajandustegevusega ning sõltuvalt sellest, kui suur osatähtsus on erivajadustega inimestega kaasamisel põllumajandusega seotud tegevustesse, on talupidajate põhitegevuseks kas talupidamine või sotsiaahoolekanne.

Sotsiaalseid talupidamisi on võimalik liigitada erinevate tunnuste alusel (vt tabel 1). Erinevused võivad esineda läbiviijate õiguslikes alustes, talupidamiste omadustes ja tööjõu kasutamises, sihtrühmades, põhitegevuses (Di Iacovo, O'Connor 2009: 35) ja rahastamises (Hassink *et al.* 2007: 32; Nowak *et al.* 2015: 705; O'Connor *et al.* 2010: 28; Bragg *et al.* 2014: 3; Lecker *et al.* 2014: 322).

Tabel 1. Sotsiaalsete talupidamiste liigid erinevate tunnuste alusel

Läbiviijate õiguslik alus	<ul style="list-style-type: none"> • Kolmas sektor • Erasektor • Avalik sektor
Tööjõu kasutamine	<ul style="list-style-type: none"> • Perekonnapõhine • Kogukonnapõhine • Professionaalsusel põhinev • Kasutajate põhine
Sihtrühm	<ul style="list-style-type: none"> • Spetsiifiline sihtgrupp • Erineva taustaga inimesed
Põhitegevus	<ul style="list-style-type: none"> • Hooldusel või haridusel põhinev • Põllumajanduslikul tootmisel põhinev
Rahastamine	<ul style="list-style-type: none"> • Ministeerium • Kohalik omavalitsus • Tervishoiuasutused • Haridusasutused • Fondid • Projektid • Personaalne rahastamine

Allikas: (Di Iacovo, O'Connor 2009: 37-39; Hassink *et al.* 2007: 32; Nowak *et al.* 2015: 705; O'Connor *et al.* 2010: 28; Bragg *et al.* 2014: 3; Lecker *et al.* 2014: 322); autori koostatud.

Vastavalt õiguslikule alusele, kes algatust läbi viib, jaotatakse sotsiaalsed talupidamised kolme rühma (Di Iacovo, O'Connor 2009: 37–38; Hassink *et al.* 2012: 580): kolmanda-, era- ja avaliku sektori algatused. Kolmanda sektori algatused viiakse läbi organisatsioonide poolt, mis ei teeni kasumit, kuid saavad tihti avalik-õiguslike asutuste toetusi. Need algatused jagunevad omakorda kolmeks alaliigiks. Kinnised sotsiaalsed talupidamised ei tee koostööd sotsiaal- ja tervishoiuteenuseid pakkuvate asutustega. Kasutatakse isiklikku või klientide finantseerimist. Kinnise ja avatud sotsiaalse talupidamise kombinatsiooni korral tehakse alltöövõtulepinguid hoolekande institutsioonidega. Avatud sotsiaalsed talupidamised teevad tihedalt koostööd hoolekandeadustustega, mis suunavad kliente sotsiaalsetesse taludesse. Äärmuslikel juhtudel saavad talupidamised hoolekandainstitutsiooni osaks. Erasektori algatusi viivad läbi põllumajanduslikud eraettevõtted. Eratalupidamised teevad koostööd avaliku sektori institutsioonidega ning saavad neilt rahalisi või mitterahalisi toetusi. Avaliku sektori algatusi viivad läbi sotsiaalhoolekande ja tervishoiu sektori institutsioonide töötajad

Vastavalt tööjõu kasutamisele jaotatakse sotsiaalsed talupidamised perekonna-, kogukonna, professionaalsuse ja kasutajate põhisteks (Di Iacovo, O'Connor 2009: 38–39;

Hassink *et al.* 2012: 579; Care farming: an... 2014). Perekonnapõhiseid algatusi viib läbi talupidaja perekond. Tavaliselt on perekonnapõhised sotsiaalsed talud eksisteerivad talud, mis hakkavad lisaks põllumajandustootmisele pakkuma hoolekandeteenuseid. Vähesed sotsiaalsed talud, mis on ühtlasi pereettevõtted, on tuttavad hoolekande sektori põhitegevuste ja regulatsioonidega. Selliste talupidamiste jaoks on oluline otsustada, kui suures osas jäädakse rahaliste toetuste poolest iseseisvaks ning kui palju tehakse koostööd sotsiaalhoolekande sektoriga ja teiste avalike institutsioonidega. Tihti on perekonnapõhiste sotsiaalsete talude eesvedajateks talupidajate naised. Nii loovad nad iseendale töökoha ning aitavad kaasa maapiirkonna tööhõive suurendamisele. (Hassink *et al.* 2012: 579)

Kogukonnapõhiseid algatusi viivad läbi algatusrühmad, kes on tihti mõjutatud kristlikest, sotsiaalsetest või ühiskondlikest ideaalidest. Professionaalsuse põhised algatused on tavaliselt avaliku sektori poolsed ning neid viiakse läbi professionaalide poolt hoolekandeesutustes. Tihti on nende algatuste taga hoolekande- ja tervishoiu sektori endised või praegused töötajad, kes ei ole rahul oma töötingimustega, soovides neid parandada ja pakkuda teenuseid, mis vastavad klientide vajadustele. Hoolekandesektori töötajatel, kes on ühtlasi sotsiaalsete talupidajad, on professionaalne kogemus hoolekandetöös, kuid vajaka jääb ettevõtlusega seotud kogemustest. Teenuse kasutajate põhiseid algatusi viivad läbi tavaliselt algatajad kolmandast sektorist. Sellisel juhul ei olda seotud põllumajandusliku tegevusega ja sotsiaalhoolekandega, vaid tegeletakse sotsiaalse talupidamisega, kuna usutakse, et see võib tulevikus areneda. (Di Iacovo, O'Connor 2009: 39)

Sihtrühmast sõltuvalt jaotuvad sotsiaalsed talupidamised üksusteks, mis tegelevad vaid ühesuguse taustaga inimestega (näiteks ainult endiste vangidega), ning sellisteks, kus on koos erineva taustaga inimesed (näiteks õpiraskustega ja füüsilise puudega lapsed). Põhitegevuselt võib sotsiaalse talupidamise fookuse suunata kas põllumajanduslikule toodangule või sotsiaaltööle (O'Connor 2009: 39-40):

- Hooldusel või haridusel põhinevate sotsiaalsete talupidamiste tegevust viivad läbi algatajad, kellel on sotsiaalhoolekande taust. Sotsiaalhoolekanne on peamine tegevusala ja tuluallikas, põllumajanduslik tootmine on teisejärguline.
- Põllumajanduslikul tootmisel põhinevates sotsiaalsetes talupidamistes on esmatähtis põllumajanduslik toodang ning sotsiaalhoolekanne teisejärguline.

Struktuuri järgi, st lähtudes hoolekande ja põllumajandusliku tootmise suhtest, jaotatakse sotsiaalsed talupidamised kolme gruppi. Esimesel juhul on olulisemal kohal põllumajanduslik tootmine ning sotsiaalse aspekti osakaal on lõppsissetulekus väiksem kui 25%. Teisel juhul on sotsiaalhoolekande ja põllumajandus enam-vähem ühesuguse tähtsusega, panustades lõppsissetulekusse vähemalt 25%. Kolmanda rühma moodustavad sotsiaalsed talupidamised, kus suurem tähtsus on sotsiaalhoolekandel ning põllumajanduslik toodang panustab lõppsissetulekusse vähem kui 25%. (Hassink *et al.* 2012: 579)

Tihti rahastavad sotsiaalseid talupidamisi ministriumid (tavaliselt põllumajandusministrium). Sellisel juhul rahastab ministrium kas otse sotsiaalset talupidamist või jõuab toetus talupidajateni kohalike omavalituste kaudu. (Wilcox 2007: 28) Kohalike omavalitsustepoolne rahastamine on efektiivne, kuna sellisel juhul arvestatakse kohalike vajadusi ning ka kulud on paremini kontrollitavad (Nowak *et al.* 2015: 705). Palju kasutatakse ka tervishoiu- ja haridusasutuste ning klientide enda poolset rahastamist. Riikides, kus sotsiaalne talupidamine pole ametlikult tunnustatud, on olulised erinevad projektid ja fondid, mis sotsiaalsete talude algatusi toetavad. (Bragg *et al.* 2014: 3)

Niisiis võivad sotsiaalsed talupidamised mitmeti erineda. Oluline on, kellele on sotsiaalne talupidamine suunatud, kas tegemist on eraalgatuste või riiklike algatustega, milline on talupidaja professionaalne taust ning kui suur osa on hoolekandel ning põllumajanduslikul tegevusel. Kuna sotsiaalse talupidamise kontseptsioon ühendab kaks täiesti erinevat valdkonda, peaksid sellega tegelejalatel olema ka teatud kvalifikatsioonid. Lisaks erialasele kvalifikatsioonile peetakse sotsiaalse talupidamise puhul väga oluliseks sellega tegelevate inimeste head suhtlemisoskust. Veel on tähtis, et oleks keegi, kes on valmis võtma endale juhi rolli. Seega on oluline, et oleks esindatud kolm erinevat oskust, mida võib sotsiaalne talupidaja ise omada või saavutada need koostöös sotsiaalhoolekande, haridusasutuste ja talupidamistega (Herz *et al.* 2014: 6):

- erialane (põllumajandus ja sotsiaaltöö);
- suhtlemisoskus;
- ettevõtlikkus (majandus, juhtimine, haldamine).

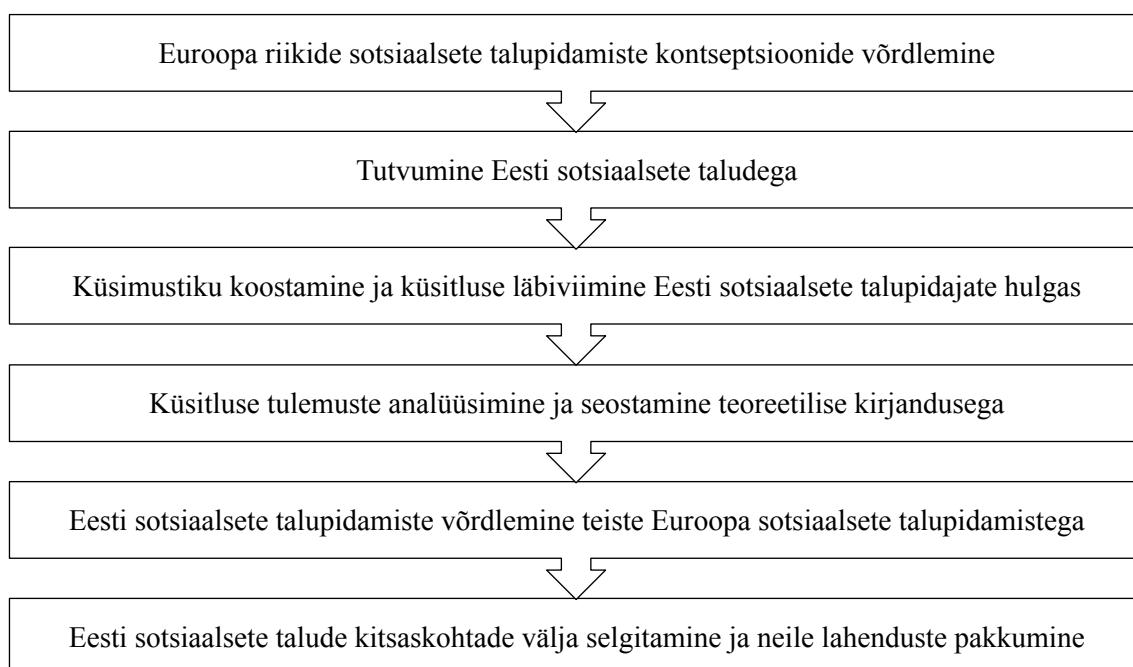
Nagu selgus käesolevast peatükist, saavad talupidamised otsustada, kui suur osa on nende tegevuses sekundaarsel funktsioonil (sotsiaalhoolekandel) ning kui oluline on

põllumajanduslik tegevus. Autor leiab, et parim on selline sotsiaalne talupidamine, kus nii sotsiaalhoolekanne kui ka põllumajanduslik tegevus on enam-vähem proportsioonis, sest nagu ilmnes alapeatükis 1.1, kui ühe piirkonna talupidamiste põhitoodang väheneb, peab mõne teise piirkonna tootlikkus suurenema, et täita ka antud piirkonna tarbijate vajadused. Sotsiaalse talupidamiste põhilisteks tegevussuunadeks on rehabilitatsioon ja teraapia, töökaasamine ja sotsiaalne integratsioon, haridus ja hoolekanne. Veel on võimalik sotsiaalseid talupidamisi eristada erinevate tunnuste alusel ning nii erinevad need töötajate oskuste, sihtrühmade mitmekesisuse, läbiviijate õigusliku aluse, rahastamisallikate ning hoolekande ja talutööde omavahelise proportsiooni poolest.

2. SOTSIAALSE TALUPIDAMISE VÕRDLUS EUROOPA RIIKIDES JA EESTIS

2.1. Uurimismetoodika ja valimi kirjeldus

Käesolevas alapeatükis antakse ülevaade uurimismetoodikast ja valimist. Joonisel 5 on välja toodud uurimisprotsess, mis koosneb kuuest etapist.

Joonis 5. Euroopa riikide ja Eesti sotsiaalsete talupidamiste uurimisprotsess

Allikas: Autori koostatud

Uurimisprotsessi esimeses etapis võrreldi Euroopa riike, kus sotsiaalne talupidamine on laialt levinud ning mille praktikast võiks autori arvates ka Eesti eeskuju võtta. Nendeks riikideks olid Holland ja Norra, kus sotsiaalne talupidamine on neljandas staadiumis (vt alapeatükk 1.2), Itaalia ja Belgia, mille arengujärk on kolmandas staadiumis ning Suurbritannia, kus sotsiaalne talupidamine on küll teises staadiumis ning seega ei kuulu riigi tervishoiusüsteemi ning pole ametlikult tunnustatud, kuid sellega tegelevad mitmed talupidamised ning on loodud projekte, mis on teistele riikidele heaks eeskujuks. And-

meid antud riikide kohta saadi erinevatest juhtumiuuringutest, artiklitest ning sotsiaalsete talupidamiste ühenduste kodulehekülgedelt.

Uurimisprotsessi teises etapis tutvus autor Eesti sotsiaalsete talupidamistega. Selleks otsiti informatsiooni internetist ning pöördui erinevate institutsioonide (Sotsiaalsete Ettevõtete Võrgustik, Heateo Sihtasutus, Maamajanduse Infokeskus ja Maaeluministerium) ja Valter Parve (on sotsiaalset talupidamist Eestis kõige rohkem uurinud ning sellel teemal kirjutanud artikli ajakirjale “Sotsiaaltöö”) poole. Kahjuks ei õnnestunud organisatsioonidelt abi saada ning autor võttis ühendust internetist leitud sotsiaalsete talude esindajatega, lootuses, et nad on nõus käesoleva bakalaureusetöö valmimisse panustama ning autori küsimustele vastama.

Seejärel koostas autor teoreetilisele kirjandusele tuginedes küsimustiku (vt tabel 2), mille link saadeti Eesti sotsiaalsetele talupidajatele. Küsimustik laeti üles veebipõhiste küsimustike keskkonda LimeSurvey.

Tabel 2. Eesti sotsiaalsete talupidajate küsitluse küsimuste seos teoreetiliste käsitlustega

Autor (aasta)	Küsimus
Leck <i>et al.</i> (2014)	<ul style="list-style-type: none"> • Kui vana Te olete? • Kui kaua olete tegeleenud sotsiaalse talupidamisega? • Kui kaua kestab ühe kliendi teraapia?
Leck <i>et al.</i> (2014); Di Iacovo, O’Connor (2009)	<ul style="list-style-type: none"> • Mis ajendas Teid sotsiaalse talupidamisega tegelema?
Bragg <i>et al.</i> (2014); O’Connor (2009)	<ul style="list-style-type: none"> • Millised on sotsiaalse talupidamise põhilised sihtgrupid?
Bragg <i>et al.</i> (2014); Wilcox (2007)	<ul style="list-style-type: none"> • Kui tihti käivad kliendid sotsiaalses talus?
Nowak <i>et al.</i> (2015); Bragg <i>et al.</i> (2014); Lecker <i>et al.</i> (2014); O’Connor <i>et al.</i> (2010); Hassink <i>et al.</i> (2007)	<ul style="list-style-type: none"> • Millised asutused või projektid sotsiaalset talupidamist (rahaliselt) toetavad?
Schauman (2014)	<ul style="list-style-type: none"> • Millised on raskused Eestis sotsiaalse talupidamise edendamisel? • Millised soovitusi annaksite, et sotsiaalne talupidamine Eestis rohkem leviks?
Steigen <i>et al.</i> (2015); Hassink <i>et al.</i> (2012); Goris, Weckhuysen (2006)	<ul style="list-style-type: none"> • Millist ärimudelit kasutate sotsiaalse talupidamise teenuste pakkumisel?
Schauman (2014)	<ul style="list-style-type: none"> • Mis põhjusel antud ärimudelit kasutate? • Milliseid tulemusi klientide juures antud ärimudeliga seoses märkate?

Allikas: Autori koostatud

Küsimustiku koostas autor lähtudes põhimõttest, et küsitluse tulemusi on võimalik seostada antud töö teoreetilises osas käsitletud kirjandusega (vt tabel 1 alapeatükis 1.2) ning võrrelda Euroopa riikide uuringute andmetega. Seejärel analüüsis autor küsitluse vastuseid, leides sarnasusi ja erinevusi uuringus osalenud sotsiaalsete talude vahel. Seejärel võrdles autor Eesti sotsiaalseid talusid Euroopa riikide sotsiaalsete taludega ja tõi välja Eesti sotsiaalsete talude kitsaskohad. Võttes arvesse eelpool toodut, toob autor lahendusi, kuidas sotsiaalset talupidamist Eestis edendada, lähtudes sotsiaalsete talupidamiste kontseptsioonidest Euroopa riikides, küsitlusele vastanute tähelepanekutest ning soovitudest

Vastajaid oli keeruline leida, kuna mõiste “sotsiaalne talupidamine” oli valitud talupidajate jaoks tundmatu ning ei osatud oma tegevust sellega seostada. Küsitluse link saadeti kümnele Eesti sotsiaalsele talupidajale ja Eesti Agrenska Fond AS-i listi liikmetele, kuna fond tegeleb puuetega lastele, noortele ja nende peredele nõustamis- ja arendamisvõimaluste pakkumisega (Eesti Agrenska... 2016). Seega lootis autor, et neil on ka rehabilitatsiooniteenust pakkuvate sotsiaalsete talupidamiste kontakte. Lisaks helistas autor talupidajatele selgitamaks antud teemat ning nende sobivust ja pädevust sotsiaalse talupidamise valdkonnas ning pakkus välja viia läbi telefoniintervjuu. Küsitlusele vastasid neli sotsiaalset talupidamist: Konju Mõisa Talu, Kukrumäe ratsatalu, SA Maarja Küla ning anonüümne vastaja, kes tegeleb koera- ja hipoteraapiaga. Telefoniintervjuu viidi läbi Pahkla Camphilli küla juhatajaga. Autor vestles ka MTÜ Pällo Noorte Töökodu juhatajaga, kuid kuna sotsiaalne talupidamine veel nende tegevusalade hulka ei kuulu, leidis juhataja, et ta ei ole valmis küsimustele vastama. Ülejäänud valimisse kuulunud talupidajad leidsid samuti, et nad ei ole valmis vastama või ei andnud üldse tagasisidet. Küsitlusele vastati perioodil 4.04–06.05.2016. Kuigi antud temaatika on Eestis põhjalikult uurimata ja antud küsitluse valim oli väike, olid küsitletute vastused väga põhjalikud. Seega leiab autor, et eelnevast tulenevalt on võimalik teha üldistusi sotsiaalse talupidamise olukorra kohta Eestis. Küsitluse tulemuste analüüsimiseks võrdles autor vastuseid küsimuste lõikes ning märkis, milliseid vastuseid esines kõige sagedamini ning vastused, mis olid uudsed ning puudutasid valdkonna mõnda aspekti, mida teised talupidajad välja ei toonud.

2.2. Sotsiaalse talupidamise kontseptsioonide võrdlus Euroopa riikides

Käesolevas alapeatükis käsitletakse Hollandi, Norra, Belgia, Itaalia ja Suurbritannia sotsiaalseid talupidamisi. Kõigepealt toob autor välja, kuidas on uuritavates Euroopa riikides sotsiaalne talupidamine alguse saanud.

Holland on sotsiaalsete talude arvukuse poolest Euroopas esikohal. 1998. a oli seal 75 sotsiaalset talupidamist, kuid aastaks 2005 oli nende arv kasvanud 591ni. Sellise arengu põhjuseks on olnud Põllumajandusministeeriumi ning Tervise, Heaolu ja Spordi ministeeriumi kasvav huvi sotsiaalsete talude arengusse ja panus nende professionaalsuse tagamisse (Hassink *et al.* 2007: 25, 31). 2016. aastaks oli Hollandis ~2000 sotsiaalset talupidamist (Care Farms 2016).

Eesti Põllumajandusministeeriumi suureneva panuse tõttu maaelu elavdamisse, tekki ka Norra talupidajates huvi sotsiaalse talupidamise vastu (Wilcox 2007: 19). 2006. aastaks oli Norras 500–600 sotsiaalset talupidamist, mille arv oli üsna stabiilne mitu aastat (Haugan *et al.* 2006: 114). Sotsiaalse talupidamise kohta on Hollandilt õppinud Belgia ning hollandikeelne Flandria, kasvanud enamus sotsiaalseid talusid (Wilcox 2007: 27., 2009. a andmetel oli ~400 ning nende arv on kasvanud üle 30% aastas (O'Connor *et al.* 2010: 28). Itaalias erineb sotsiaalsete talupidamiste olukord piirkonniti palju. Kuigi puuduvad riiklikud andmed Itaalia sotsiaalsete talupidamiste kohta, on neid arvatavasti üle 1000 (*Ibid*: 33) ning need asuvad enamasti riigi keskosas, kuid järjest rohkem tekib sotsiaalseid talupidamisi ka saartele (näiteks Sitsiiliasse ja Sardiiniasse) (Wilcox 2007: 23).

Suurbritannias on sotsiaalsete talude tekkimisele hoogu andnud ravimitehnoloogia uuenemine, mille tulemusena inimesed paranevad kiiremini, mistõttu paljud psühhiaatriakliinikute ja haiglate aiad ning väiksed talud suletakse. Samuti nähakse sotsiaalset talupidamist kui ennetavat võimalust depressiooni ning laste rasvumise ravimisel. (Wilcox 2007: 9) Talunikud ei too sotsiaalse talupidamisega alustamise põhjuseks välja rahalist kasu, kuigi see kajastub tihti nende tegevusplaani strateegiates (*Ibid*), pigem rõhutatakse heategevuslikku aspekti ning soovi panustada klientide arengusse (Leck *et al.* 2014: 321). Suurbritannias on ~230 ning Iirimaa 25 sotsiaalset talupidamist (Bragg

et al. 2015: 8). Ilmneb, et Hollandis ja Norras, kus sotsiaalsete talupidamiste edendamiseks on huvitatud ka riik, on sellest kasu, kuna just need riigid on eeskujuks teistele.

Järgnevalt antakse ülevaade sotsiaalsete talupidamiste liikidest sihtgruppide lõikes (vt tabel 1 alapeatükis 1.2) analüüsivates riikides. Hollandis ja Itaalias on sotsiaalsete talupidamiste põhiliseks sihtrühmaks vaimse puudega ning õpiraskustega inimesed (Nowak *et al.* 2015: 706; Di Iacovo *et al.* 2006: 290; O'Connor *et al.* 2010: 34). Vaimse puudega inimesed on üheks suuremaks sihtrühmaks ka Belgias (Goris, Weckhuysen 2006: 184, 189) ja Norras (Haugan *et al.* 2006: 114). Õpiraskustega inimesed on põhilisteks klientideks samuti Suurbritannias ning seal on suurem tähelepanu pööratud autismispektrihäirega inimestele (Bragg *et al.* 2014: 6).

Lisaks eelpool nimetatutele, on uuritavates riikides sotsiaalsete talude klientideks veel dementsed vanurid, probleemsed noored, alkoholi- ja narkootikumisõltlased, pikaajalised töötud, algkooli- ja lasteaialapsed ning arengu- ja füüsilise puudega inimesed. Teistest erinevalt pööratakse Itaalias väga suurt tähelepanu narkootikumisõltlastele, kelle puhul nähakse sotsiaalse talupidamise kasu selles, et sõltlased on oma tavapärasest keskkonnast eemal ning teevad füüsilist tööd. Omapärased on Itaalia sotsiaalsed talupidamised, mis asuvad vanglates, kus kinnipeetavad tegelevad nii kariloomadega kui ka põllukultuuridega. (Di Iacovo *et al.* 2006: 290) Väga tihti tegelevad Hollandi (Wilcox 2007: 13), Norra (Haugan *et al.* 2006:114) ja Suurbritannia (Bragg *et al.* 2014: 6) hooletalud mitme sihtrühmaga korraga ning talupidajad leiavad, et see on väga efektiivne. Esiteks, saavad sellisel juhul talupidajad taotleda rahalisi toetusi erinevatest allikatest ning teiseks, saavad erineva taustaga inimesed üksteist aidata (Elings, Hassink 2006: 167). Niisiis on Euroopa riikides põhilisteks sihtgruppideks puuetega ja õpiraskustega inimesed, kuid pööratakse tähelepanu ka vähem traditsioonilistele sihtgruppidele, nagu näiteks vangidele.

Järgnevalt võrreldakse analüüsivavate riikide sotsiaalsete talupidamiste liike põhitegevuse lõikes (vt tabel 1 alapeatükis 1.2). Algselt olid enamasti Hollandi sotsiaalseid talupidamisi orgaanilised, kuid aja jooksul see muutus ning nüüdseks on sotsiaalseid talupidamisi rohkem tavatalude seas (Wilcox 2007: 12). Endiselt on orgaanilistel sotsiaalsetel talupidamistel suurem osakaal Itaalias (Di Iacovo *et al.* 2006: 299). Kõige enam

tegelevad sotsiaalsed talupidamised kariloomade kasvatamisega. Tabelis 3 on kokkuvõtvalt välja toodud sotsiaalsete talupidamiste põhitegevused analüüsitavate riikide lõikes.

Tabel 3. Sotsiaalsete talupidamiste põhitegevused riikide lõikes

	Holland	Norra	Belgia	Itaalia	Suurbritannia
Kariloomade kasvatamine	×	×			×
Taluloomateraapia		×		×	
Taimekasvatus			×	×	
Aiandusteraapia	×	×		×	
Linnafarmid	×				

Allikas: (Hassink *et al.* 2007: 25; Haugan *et al.* 2006: 111, 116; Leck *et al.* 2014: 321; Di Iacovo *et al.* 2006: 293, 296; Elings, Hassink 2007: 174); autori koostatud

Tavaliselt tegelevad Hollandis sotsiaalsed talud kariloomade, eelkõige kitsede ja lammaste kasvatamisega, põllukultuure kasvatavad talud tegelevad hoolekandega vähem. (Hassink *et al.* 2007: 25) Ka Norras tegeletakse valdavalt kariloomade kasvatamisega ja taluloomateraapiaga, mille puhul on täheldatud, et vaimsete probleemidega inimestel vähendab töö tegemine ning kokkupuude veiste ja lammastega märkimisväärselt depressiooni (Haugan *et al.* 2006: 111, 116). Sarnane on olukord ka Suurbritannias, kus kliendid eelistavad töötada pigem loomadega kui põllukultuuridega. Seega tegeletakse sealsetes sotsiaalsetes talupidamistes kõige enam kanade kasvatamisega, kuna neile on vaja vähe maad, neid on odav üleval pidada ning kliendid saavad nendega hästi hakkama. Kanakasvatusele järgnevad sea-, lamba- ja hobusekasvatus. Märkimisväärne on ka see, et sotsiaalsetes talupidamistes kasvatatakse rohkem loomi, millega tavatalud vähe tegelevad, näiteks kitsi. (Leck *et al.* 2014: 3212) Veel tegelevad sotsiaalse talupidamisega näiteks Hollandi ja Inglismaa kalafarmid ja mesilasi kasvatavad talud. Ka sellistes talupidamistes on täheldatud loomade terapeutilist mõju psühhiaatriliste häiretega, narkoomaania probleemidega ja füüsiliste haigustega inimestele. (Elsy *et al.* 2014)

Belgias ja Itaalias on rohkem põllukultuuride kasvatamisega tegelevaid talusid, kuid Itaalias tekib järjest enam ka sotsiaalseid talusid, mille algatajateks on psühholoogia või mõne muu taustaga linnainimesed, kes tutvustavad maapiirkondades uutmoodi mõtteviisi luues talupidamisi, kus põhiliselt pakutakse lastele suunatud hipoteraapiat või loomateraapiat (Di Iacovo *et al.* 2006: 293). Palju on Itaalias ka sotsiaalse talupidamisega tegelevaid veini- ja oliiviistandusi (O'Connor *et al.* 2010: 34). Hollandis on alates

1970ndatest levinud muuhulgas linnafarmid ning aiandusteraapia. Linnafarmid on põhiliselt mõeldud lastele, et harida neid põllumajanduse ja jätkusuutlikkuse teemadel. Hollandi haiglates pakutakse aiandusteraapiat vanuritele, Alzheimeri tõvega inimestele, vaimse või psüühilise puudega inimestele ning läbipõlenutele. (Elings, Hassink 2007: 174) Aiandusteraapia on levinud ka Norra hoolekandainstituutide juures (Haugan *et al.* 2006: 116), Itaalia haiglates ja vanakodudes (Di Iacovo *et al.* 2006: 296). Kuna aiandusteraapiat pakutakse enamasti haiglate ja vanakodude juures, on selle sihtrühmaks pigem vanemad inimesed. Samas võiks vanureid kaasata rohkem tavatalupidamisesse eriti juhul, kui ta on varem elanud maapiirkonnas ja on sealse elu ning toimingutega harjunud.

Peaaegu 70% Hollandi sotsiaalsetest taludest pakuvad lisaks hoolekande teenustele mõningaid lisategevusi. Kõige enam on talupidamisi, mis lisaks hoolekandele pakuvad vaba aja veetmise võimalusi ning müüvad oma toodangut. Enam kui 30%-l sotsiaalsetest talupidamisest on rohkem kui üks lisategevus. (Hassink *et al.* 2007: 25) Seevastu Belgia sotsiaalsetes taludes on peaarõhk põllu- või aiakultuuride kasvatamisel ning sotsiaalne aspekt on neile lisategevus (Wilcox 2007: 27).

Eristatakse eratalusid, perekonnapõhiseid talupidamisi ning hoolekandainstituutide poolt algatatud sotsiaalseid talupidamisi (vt ka tabel 1; Hassink *et al.* 2007: 32). Belgias on vähe institutsioonilisi sotsiaalseid talusid, mis tegutsevad koos hoolekandeesutusega või on osa sellest ning kus hoolekanne on majanduslikust aspektist olulisem (Wilcox 2007: 27).

Tabel 4. Sotsiaalse talupidamise ärimudelid Belgias

I mudel – kooperatiivne, individuaalsetele klientidele	Hoolekandeesutus suunab kliendi sotsiaalsesse talupidamisse, kliendid on talutöösse võimalikult palju kaasatud, hoolekandeesutuse töötaja kontrollib kliendi arengut
II mudel – kooperatiivne, gruppidele	Sotsiaalne talupidamine on hoolekandeesutuse käsutuses, kuid talupidaja ise klientidega ei tegele. Hoolekandeesutuse töötaja kontrollib klientide arengut
III mudel - institutsiooniline	Sotsiaalne talupidamine on kas hoolekandeesutuse poolne algatus või on talupidamine osa sellest (näiteks päevahoiud)

Allikas: (Goris, Weckhuysen 2006: 185); autori koostatud

Belgias on kolm põhilist ärimudelit, mida sotsiaalse talupidamise puhul kasutatakse (vt tabel 4). Kõige enam on Belgias sotsiaalseid talupidamisi, mis vastavad esimesele

ärimudelile. Lisaks sellele on ka kombinatsioone erinevatest ärimudelitest. (Goris, Weckhuysen 2006: 184).

Hollandis on enamus hooletalusid nii-öelda “päris” talupidamised, mis kombineerivad sotsiaalse aspekti oma igapäevase tegevusega (Wilcox 2007:12). Norra talud on võrreldes Hollandi ning ka ülejäänud Euroopa talupidamistega väga väikesed, kus haritud maad on vähe ning seega kasutavad talupidajad tihti sotsiaalset talupidamist kui lisaressurssi sissetuleku teenimiseks (Haugan *et al.* 2006: 111).

Suurbritannias sotsiaalsete talupidamiste suurus varieerub. 1/3 sotsiaalsetest talupidajatest kirjeldab enda talu kui farmi, kuid enamus on väiketalupidajad (Leck *et al.* 2014: 319). Suurbritannia kontekstis on oluline teha vahet ka sotsiaalsetel talupidamistel, mis kasutavad tervet talu või osa sellest, et pakkuda sotsiaalhoolekande teenuseid, tagades juhendatud ja struktureeritud programmi ning perioodilistel sotsiaalsetel talupidamistel, mis pakuvad neid teenuseid periooditi (Bragg *et al.* 2014: 4). Kui palju sotsiaalsed talud igapäevaseid talutöid sotsiaalse aspektiga seostavad ning mil määral tehakse koostööd hoolekandeinstitutsioonidega, on iga talupidaja enda otsustada, kuid väiksematel taludel on kindlasti kasulikum teha koostööd, kuna nii on talupidamise sissetulek kindlam.

Hollandis on sotsiaalsete talude klientide arv ning hoolekande pakkumised varieeruvad. On talupidamisi, kus on vaid üks klient poole päeva jooksul, kuid on ka selliseid, kus on 10–15 klienti viiel päeval nädalas. Keskmiselt on ühes hooletalus 6–10 klienti päevas. Enamus talupidamisi pakuvad vaid päevaseid teenuseid, vaid 20% sotsiaalsetest talupidamistest pakuvad klientidele võimalust talus elada (Wilcox 2007: 12, 13).

Suurbritannias pakutakse ööpäevaringseid teenuseid samuti väga vähe, enamuses sotsiaalsetes taludes pakutakse hooletenust terve päev, kuid leidub ka selliseid, kus kliendid saavad olla vaid pool päeva või vaheldumisi terve ja pool päeva. Enamasti pakutakse hooletenuseid viiel päeval nädalas keskmiselt 34 kliendile. Peaaegu kõikides taludes kestab hooletenuse periood aasta või vähem ning selle kestvus sõltub eelkõige kliendi vajadustest. (Bragg *et al.* 2014: 9) Belgias tegelevad talupidamised tavaliselt korraga vaid paari kliendiga ning pakutakse nii päevaseid kui ka ööpäevaringseid teenuseid (O'Connor *et al.* 2010: 29). Mitmed Suurbritannia sotsiaalsed talupidajad pakuksid teenuseid oluliselt suuremale huvigrupile, kui neil oleks rohkem rahalisi

vahendeid, enam töölisi, suurem maa-ala või lisaehitisi (Bragg *et al.* 2014: 12). Kui teistes riikides on sotsiaalsed talupidamised kasvõi vähesel määral orienteeritud ka ärilisele poolele, siis Itaalias on oluliseks erinevuseks see, et sotsiaalsetes talupidamistes on põllumajanduse äriine pool tihti hüljatud ning samuti on palju sotsiaalseid talupidamisi, kus klientide tegevus on “teeseldud” ning nad ei panusta tegelikult talupidamise arengusse (Di Iacovo *et al.* 2006: 300).

Seega on sotsiaalsed talupidamised kas iseseisvad või teevad koostööd mõne institutsiooniga. Ühelt poolt piirab see talupidajate otsustusvabadust, kuid teisalt kindlustab see rahalise toetuse. Enamasti pakuvad sotsiaalsed talupidamised päevased teenuseid, vähesed ka elamisvõimalust. Klientide arv varieerub ning sõltub eelkõige hoolekandeks saadud toetustest.

Hollandis on sotsiaalsed talud jaotatud vastavalt sotsiaalse taluniku taustale kolme rühma ning neid omakorda liigitatakse vastavalt põllumajandusliku tegevuse ja hoolekande teenuste olulisuse suhtele, koostöö tähtsusele hoolekandeesutusega ning klientide arvule (vt tabel 5). Teistes analüüsitavares riikides sotsiaalsete talude liike nii täpselt ei eristata. Esimesed viis liiki on algatused, mida juhivad talupidajad ise. Esimese puhul teevad sotsiaalsed talupidajad tihedat koostööd ametlike hoolekandeesutustega. Talupidajad on huvitatud rohkem klientide panusest talutöösse. Hoolekandeesutuse töötajad õpetavad talupidajatele vajalikke oskusi klientidega toimetulekuks. Sellised sotsiaalsed talupidamised on näiteks noortega töötavad talud, mis kujundavad noortes positiivset suhtumist töösse. Teise liigi puhul õpetavad talupidajad kliente ise ning on hoolekandeesutustest sõltumatud. (Hassink *et al.* 2012: 584)

Kolmandat tüüpi sotsiaalsed talupidamised on sõltumatud hoolekandeesutusest, kuid harilikult palgatakse üks–kaks lisatöötajat, kes on kogunud hoolekandetöötajad. Neljandat liiki talupidamised on alguse saanud toimivatest talupidamistest, kuid on täielikult kohandatud hoolekandeteenuste osutamiseks. Ka viiendat liiki talupidamised on pühendunud hoolekandele ning tihti rendib talupidaja osasid talu ehitisi hoolekandeesutatsioonile. Põhjus, miks talupidajad sellise koostöövormi valivad, on tihti finantsriski maandamine. (Hassink *et al.* 2012: 585-586)

Tabel 5. Sotsiaalsete talupidamiste liigid Hollandis

Liik	Põllumajanduse ja hoolekande olulisus	Koostöö hoolekandetasutustega	Klientide arv	% kõikidest sotsiaalsetest talupidamistest
Talupidajate algatused				
Liik 1	Põllumajanduslik tootmine olulisem	Tihe koostöö hoolekandetasutusega	1–3 päevas	15
Liik 2	Hoolekandeteenused vähem kui 25%	Sõltumatud hoolekandetasutusest	Vähem kui 6 päevas	15
Liik 3	Mõlemad vähemalt 25%	Sõltumatud hoolekandetasutusest	7–15 päevas	20
Liik 4	Hoolekanne rohkem kui 75%	Sõltumatud hoolekandetasutusest	Rohkem kui 7 päevas	15
Liik 5	Hoolekanne rohkem kui 75%	Koostöö hoolekandetasutusega		5
Endiste hoolekandetasutuse töötajate algatused				
Liik 6	Mõlemad võrdselt olulised	Sõltumatud hoolekandetasutusest	5–7 neljal päeval nädalas	5
Liik 7	Hoolekanne rohkem kui 75%	Sõltumatud hoolekandetasutusest	Rohkem kui 7 päevas	10
Liik 8	Hoolekandele pühendunud	Koostöö hoolekandetasutusega	12–15 päevas	Vähem kui 1
Liik 9	Hoolekandele pühendunud	Sõltumatud hoolekandetasutusest	20–60 klienti päevas	3
Algatused väljaspool põllumajandus- ja hoolekandesektorit				
Liik 10	Hoolekandele pühendunud	Sõltumatud hoolekandetasutusest		10

Allikas: (Hassink *et al.* 2012: 584–589); autori koostatud

Liigid 6–9 on sotsiaalsed talupidamised, mille algatajateks on endised hoolekandetasutuste töötajad. Kuuenda liigi puhul pöörduv endine hoolekandetöötaja tavatalupidaja poole ettepanekuga luua sotsiaalne talu. Talupidaja kasu seisneb lisatööjõus, mida kliendid pakuvad. Seitsmenda liigi puhul ostab endine hoolekandetöötaja talupidamise, kus põllumajanduslik tootmine on praktiliselt lõppenud ning loob sinna sotsiaalse talu. Kaheksandat tüüpi sotsiaalsed talupidamised teevad koostööd hoolekandetasutustega. Enamus seda liiki talusid alustasid oma tegevusega juba 1990ndatel. Sotsiaalse talupidamise projekt luuakse hoolekandetasutuse juurde. Üheksanda liigi puhul on sotsiaalsed talupidamised alguse saanud 1970–80ndatel. Tegemist on kogukondadega, kus lisaks töötamisvõimalusele pakutakse ka elamisvõimalust. Viimase rühma moodustavad algatused, mis on väljaspool nii põllumajandus- kui ka sotsiaalhoolekandesektorit. Tihti on sotsiaalse talupidamise rajajaks hoolekannet vajavate inimeste pere või sugulased. (Hassink *et al.* 2012: 587-589)

Järgnevalt antakse ülevaade sotsiaalsete talupidajate taustast vaatlusalustes riikides. Keskmine sotsiaalse talupidaja vanus Hollandis on 50 aastat (Hassink *et al.* 2007: 31). Nii Norras kui ka Suurbritannias on keskmiseks vanuseks 49 aastat ning mõlemal juhul on sotsiaalse talupidamise algatajaks tihti taluniku pereliige (tavaliselt elukaaslane või abikaasa), kes on kõrgharidusega ning kellel on varasem kogemus sotsiaalhoolekande- või haridussektoris (Haugan *et al.* 2006: 115; Leck *et al.* 2014: 318). Kuna Belgias peetakse sotsiaalses talupidamises oluliseks põllumajanduslikku tootmist, siis palgatakse sageli hoolekandetööle eriharidusega spetsialiste. Tihti kaasatakse ka spetsiaalse ettevalmistuse saanud pereliikmeid. (Goris, Weckhuysen 2006: 183) On näha, et sotsiaalsed talupidamised on pigem perekondlikud algatused, kus initsiatiiv on enamasti mõne pereliikme poolt, kes on kokku puutunud sotsiaalhoolekandega ning soovib oma oskusi pere talupidamisse panustada.

Uuritavates riikides kasutatakse sotsiaalse talupidamiste rahastamiseks erinevaid allikaid, näiteks kohalike omavalitsuste, aga ka fondide ja projektide poolset rahastamist (vt tabel 1 alapeatükis 1.2.). Hollandi sotsiaalsete talupidamiste rahastamissüsteem muutus 2015. aastal. Varasemalt toetas sotsiaalseid talupidamisi riiklik Erakorraliste ravikulude seadus (AWBZ - *Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten*), kuid seda muudeti ning nüüd on sotsiaalhoolekande tagamine kohalike omavalitsuste ülesandeks ning sotsiaalsed talunikud saavad toetusi taotleda läbi Sotsiaalstoetuste seaduse (Wmo - *Wet maatschappelijke ondersteuning*). Detsentraliseerimise põhjuseks on asjaolu, et kohalikud omavalitsused on efektiivsemad kohandamaks meetmeid kohalike vajaduste järgi, leiavad hõlpsamini koostööpartnereid ning ohjavad kulutusi. (Nowak *et al.* 2015: 705) Kohalikud omavalitsused võivad ise valida, kuidas nad sihtgruppideni jõuavad ning nad peavad abivajajatele tagama abivahendid või teenused, mis teeksid nende elu hõlpsamaks (Social Support Act 2016). Sotsiaaltoetuse seadus on Erakorraliste ravikulude seaduse reformimise tulemus ning selles on kolm olulist punkti (Peelen *et al.* 2016):

- Inimesed, kes on võimelised, peavad ise oma probleemidele lahendused otsima.
- Omavalitsused peavad looma sidusa süsteemi elanikele, kes ei ole võimelised enda eest otsustama ja leidma nende probleemidele lahendusi. See puudutab näiteks majapidamist, sotsiaalset toetust ja transporti.

- Valitsus vastutab Erakorraliste ravikulude seaduse eest, mis edaspidi on mõeldud vaid kroonilisi haigusi põdevatele patsientidele ja neile, kes vajavad pidevat hoolt.

Kohalikud omavalitsused vastutavad sotsiaalsete talupidamiste rahastamise eest ka Norras ning Põllumajandusministeerium ja Toiduamet vastutavad omakorda eraldiste eest, mille Parlament riigi eelarvest põllumajandusele eraldab (Green Care ... 2016: 13). Belgia Põllumajandusministeerium jagab sotsiaalsetele talupidamistele otsetoetusi. Kuna sealsed talud tegelevad sotsiaalse aspektiga pigem teisejärgulisena, kompenseeritakse talupidajatele põhitöö vähendamise arvelt klientidega tehtav töö. (Wilcox 2007: 28) Enne Põllumajandusministeeriumi otsetoetuste sisseviimist oli Belgias sotsiaalseid talupidamisi vaid saja ringis (O'Connor *et al.* 2010: 28). Et toetust saada, peab sotsiaalne talu olema ametlikult tunnustatud ning täitma järgmisi tingimusi (Wilcox 2007: 28):

- Peab tegema koostööd ametliku hoolekandeesutusega, ametlikult tunnustatud tervishoiuteenuseid pakkuva asutuse- või kooliga.
- Omama ametlikku lepingut, mis on allkirjastatud sotsiaalse talupidamise, hoolekandeesutuse ja kliendi poolt.
- Talupidaja peab põllumajandusliku tegevusega teenima minimaalselt 35% oma sissetulekust ning väljaspool sotsiaalset talupidamist võib omada ainult osalise koormusega tööd.

Ka Norras tellib enamasti riik või kohalik omavalitsus sotsiaalselt talult kindlat teenust, milleks koostatakse leping sotsiaalse talupidaja ja teenuse ostja vahel, kus on kirjas kindlad juhised, kes mille eest vastutab, kvaliteedinõuded, rahastamine ning teraapia pikkus. (Haugan *et al.* 2006: 112) Itaalias ei saa sotsiaalsed talud riiklikku toetust, küll aga osalevad mõned era- ja avaliku sektori institutsioonid nendes algatustes. Näiteks on tervishoiusektor väga huvitatud sellest, et talupidajad pakuksid sotsiaalhoolekande teenust. Efektive teenuse tagamiseks kontrollitakse Itaalias sageli sotsiaalse talupidaja pädevusi ning vastavust riigis kehtestatud nõuetele. Mõned tarbijate ühistud ja jae-müüjad toetavad sotsiaalseid talusid ostes nende toodangut. Mitmed Itaalia maakonnad, näiteks Toscana, Veneetsia ja Campania loovad sotsiaalsetele taludele regionaalsel

tasandil õiguslikke raamistikke ning loodavad need riiklikule tasandile viia. (O'Connor *et al.* 2010: 33)

Suurbritannias on sotsiaalsete talupidamiste rahastamine lühiajaline ja projektipõhine. Valitsus pakub isiklikku hoolekande eelarvet (PCB – *Personal Care Budget*), mis peaks julgustama inimesi ise valima teenuseid, mis nende vajadustega kõige paremini sobivad, kuid tihti ei valita sotsiaalsete talude teenuseid. (Lecker *et al.* 2014: 322) Enamus sotsiaalseid talupidamisi saavad oma kliendid sotsiaalhoolekande-, tervishoiu- ja haridusasutuste suunamisel, lisaks sellele kliendid, kes otse nende poole pöörduvad. Seega on ka rahastusallikad erinevad: personaalsed, omavalitsuste ja õppeasutuste eelarved ning lisaks erinevad fondid. Üks selliseid fonde on näiteks *Big Lottery Fund*, mis on rahastanud selliseid sotsiaalseid talupidamisi toetavaid programme nagu *Let Nature Feed Your Senses* (LNFYS) ja *Ecominds*. (Bragg *et al.* 2014: 3)

Sotsiaalseid talupidamisi toetavad fonde ja projekte on ka teistes riikides, näiteks Belgias on toetused sotsiaalsetele talupidajatele, kui nad ehitavad talu juurde lisahooneid klientide tarbeks, näiteks söökla või tualeti. Sellisel juhul toetab Flaami Põllumajanduse Investeeringufond (VLIF - *Vlaams Landbouwinvesteringsfonds*) talupidajate kulutusi kuni 40% ulatuses. Norras annab stipendiume projekt Innovaatiline Norra (*Innovasjon Norge*), mis rahastab erinevaid maapiirkondade algatusi. Projekti juurde on loodud ka Rohelise Hoolekande Nõukogu, mis aitab sotsiaalsetel talupidamistel areneda ning annab Põllumajandusministeeriumile nõu, kuidas neid rahastada. (Wilcox 2007: 28, 19) Seega seisneb sotsiaalseid talupidamisi toetavate fondide tähtsus nii rahalistes toetustes, kui ka talupidamiste kvaliteedi tagamises, kuna kõiki sotsiaalseid talupidamisi need fondid ei toeta ning selleks, et toetusi saada, peavad talupidamised täitma kindlaid nõudeid.

Järgnevalt antakse ülevaade sotsiaalsete talude ühenduste tegevusest. Enamus Hollandi sotsiaalseid talupidajaid on otsustanud ühineda 30–40 inimesega kooperatiividesse, et üksteisele abiks olla ning tagada ühtset kvaliteeti. 2009. aastal suleti Hollandi Põllumajanduse ja Hoolekande Tugikeskus ning juhtimine anti sotsiaalsete talupidajate regionaalsetele ühendustele. (Wilcox 2007: 16–17) Sarnane organisatsioon on Suurbritannias sotsiaalseid talupidajaid ühendav Roheline Hoolekanne Suurbritannias (*Care Farming UK*). Nende eesmärk on tagada toetavad teenused sotsiaalsetele

taludele, inspireerida uusi sotsiaalseid talupidajaid ning arendada poliitikaid ja tegevusi, mis toetavad Suurbritannia sotsiaalseid talupidamisi (About Us 2016). Itaalias ühendab üleriigiliselt sotsiaalseid talupidajaid Sotsiaalsete Talude Võrgustik (*Rete delle fattorie sociali*), kuhu lisaks talupidajatele kuuluvad uurimisgrupid ning mille eesmärgiks on tõsta riigis teadlikkust ja oskusi sotsiaalsest talupidamisest (Connor *et al.* 2010: 33). Alates 2004. aastast väljastatakse Hollandis sotsiaalsetele talunikele kõrge kvaliteedi tunnustust ning sotsiaalsed talud, mis on selle tunnustuse saanud, saavad ennast ametlikult registreerida (Elings, Hassink 2006: 170). Hollandi eeskujul on ka Norras loodud sotsiaalsetele talupidamistele kõrge kvaliteedi tunnustus. See arendab teenuste õiguspärasust ja prognoositavust. Kõik talud, mis soovivad saada tunnustatud, peavad kujundama oma teenused selliselt, et need on vastavuses õigusaktide ja nõuetega. (Green Care ... 2016: 17) Roheline Hoolekanne Suurbritannias on loonud hooletalude tegevusjuhise (*Care Farming Code of Practice*), mis sisaldab nõuandeid, kuidas täita klientide soove ning millised on riiklikud nõuded. Talupidajatel, kes järgivad tegevusjuhist, on võimalik saada ka kõrge kvaliteedi tunnustus. (Care Farming Code ... 2016) Belgias väljastab kvaliteeditunnustuse Flandria Rohelise Hoolekande Toetuskeskus (*Steunpunt Groene Zorg*) ning selle eesmärgiks on edendada sotsiaalset talupidamist Flandrias (Goris, Weckhuysen 2006: 186).

Ilmneb, et antud riikides on mitmeid asjaolusid, mis võivad aidata kaasa nende edukusele sotsiaalsete talupidamistega valdkonnas. Kindlasti on oluline riigipoolne toetus, mis ajendab talupidajaid antud valdkonnaga tegelema, kuigi Itaalia ja Suurbritannia on heaks näiteks, et ka vabatahtlikkusele põhinevad sotsiaalsed talud on edukad. Tavaliselt suunatakse kliendid sotsiaalsetesse taludesse hoolekandainstitutsioonide poolt, harvem otsustavad inimesed ise sellise hoolekandeteenuse kasuks. Järelikult on oluline, et sotsiaalsed talud teeksid tihedat koostööd haiglate, vanadepodude, psühhiaatriakliinikute, koolide ja muude sarnaste asutustega. Kindlamad on sotsiaalsete talupidamiste rahastamisallikad, mida tagab riik. Fondidest saadud ja projektipõhised rahastamised on ebapüsivad ning seega on sotsiaalse talupidamise areng ebahühtlasem. Vaatlusalustes riikides on sotsiaalsed talupidajad ühinenud riiklikesse või regionaalsetesse võrgustikesse ning see on kaasa aidanud sotsiaalsete talupidamise hea taseme loomisele ning talupidajate teadlikkusele. Kindlasti motiveerib talupidajaid pingutama ka kõrge kvaliteedi tunnustus, mida uuritud riikides Hollandi eeskujul väljastatakse.

2.3. Sotsiaalne talupidamine Eestis ning võrdlus Euroopa riikidega

Antud alapeatükis kirjeldatakse sotsiaalset talupidamist Eestis, lähtudes autori poolt läbiviidud küsitlusest. Seejärel võrreldakse küsitluse tulemusi Hollandi, Norra, Belgia, Itaalia ja Suurbritanniaga ning tuuakse nii Eesti sotsiaalsete talunike kui ka töö autori poolseid võimalusi, kuidas sotsiaalset talupidamist edendada.

Küsitlusele vastasid:

- Pahkla Camphilli küla ja SA Maarja Küla, kus intellektipuudega inimesed elavad ja töötavad kogukonnana (Mis on Maarja Küla? 2016; Mis on Camphill? 2016);
- Konju Mõisa Talu, mille põhitegevuseks on kitsepiima tootmine aga ka ekskursioonide korraldamine lastele ja peredele, kus tutvustatakse maaelu ja -loomi, ning räägitakse kitsepiima ja -juustu tootmisest (Konju Mõisa Talu 2016);
- Kukrumäe ratsatalu, mis pakub ratsutamistunde ja on suurim hipoteraapiaga tegelev ettevõtte Eestis (Russak 2016) ning
- koera- ja hipoteraapiat pakkuv sotsiaalne talupidaja.

Seega struktuuri poolest on (vt alapeatükk 1.2; Hassink *et al.* 2012) uuritavate sotsiaalsete talude hulgas kolm talu, kus sotsiaalhoolekande pool on olulisem ning kahes on äriiline külg (Konju Mõisa Talu ja Kukrumäe ratsatalu) tähtsam. Pahkla Camphilli küla ja Maarja Küla on hoolekandeinstitutsioonid, kus sotsiaalne talupidamine on osa hoolekandeasutuse tegevusest, Konju Mõisa Talu on ühe perekonna algatus ning mõlemad hipoteraapiat pakkuvad talud on eraalgatused.

Uuringus osalenud Eesti sotsiaalsed talud nimetasid oma põhilisteks sihtrühmadeks intellektipuudega inimesi, erivajadustega lapsi, noori ja täiskasvanuid, vaimupuudega inimesi, perekondi ning kooli- ja lasteaialapsi. Ühel juhul toodi ka välja, et tegeletakse lastega, kellel on harva esinevad haigused. Seega üldjoontes on sotsiaalsete talupidamiste sihtrühmad Euroopa riikides ja Eestis sarnased. Vaatlusaluste Euroopa riikide sotsiaalse talupidamisega seotud uuringutes ei toodud haruldaste haigustega lapsi eraldi välja. Samas puudusid küsitluses osalenud talupidamised, mille sihtrühmaks on dementsed vanurid, probleemsed noored, alkohoolikud ja narkootikumisõltlased ning pika-

ajalised töötud. (vt ka alapeatükk 2.2; Nowak *et al.* 2015; Bragg *et al.* 2014; O'Connor *et al.* 2010; Di Iacovo *et al.* 2006; Goris, Weckheysen 2006; Haugan *et al.* 2006) Seega on võimalik sotsiaalsete talude tegevust Eestis laiendada just nendele sihtrühmadele.

Järgnevalt tutvustatakse Eesti sotsiaalsete talupidamiste põhitegevusi. Viiest sotsiaalsest talunikust neli vastasid, et nende kliendid tegelevad kariloomade eest hoolitsemisega või pakutakse neile loomateraapiat. Seega on ka siin märgatud loomade terapeutilist mõju sarnaselt vaatlusaluste Euroopa riikidega (vt tabel 3 alapeatükis 2.2; Leck *et al.* 2014; Hassink *et al.* 2007; Haugan *et al.* 2006). Pahkla Camphilli külas tegeleb talutöödega professionaalne palgatud farmer. Külaelanike ülesandeks on kariloomade (lehmade) eest hoolitsemine, mille hulka kuulub näiteks nende söötmine ja kaks korda päevas lüpsmine. (Timmerman 2016) Kolm sotsiaalset talupidamist töid oma põhitegevusena välja loomateraapia (hobused, kitsed, koerad). SA Maarja Küla elanikud tegelevad igapäevaselt taimekasvatusega peremajade juures, kasvuhoonetes ja põllul. Mõningal määral tegeletakse ka aiandusteraapiaga ja üldise haljastusega, kandes hoolet peremajade ümbruse eest. Vähesel määral puutuvad kokku talutöödega Kukrumäe ratsatalu kliendid. Seega, võrreldes vaatlusaluste Euroopa riikide sotsiaalsete talupidamisega, ei olnud küsitluses osalenud talupidamiste seas vaid linnafarme (vt nt alapeatükk 2.2; Elings, Hassink 2007). Kuna aga Euroopa näidetes olid linnafarmid põhiliselt suunatud linnalastele, et tutvustada neile maaelu, siis leiab autor, et sarnased väiksemad talupidamised linnades või linnalähedal maal sobivad samuti Eesti konteksti, kuna ka siin on probleemiks laste maaelust võõrandumine. Samuti puuduvad Eesti sotsiaalsete talupidajate seas kalafarmerid ja mesinikud (vt. alapeatükk 2.2; Elsey *et al.* 2014), kuid ka siin võiksid sellised sotsiaalsed talupidamised olla.

Küsitlusele vastajad töid välja mitmeid põhjuseid, miks valiti konkreetsed ärimudelid (vt ka tabel 4 alapeatükis 2.2; Goris, Weckhuysen 2006). Samas selgusid erinevused sotsiaalsete talupidamiste vahel, kus esikohal on sotsiaalhoolekanne ning nende, kus on olulisem pakutav toode või teenus. Nii tõi näiteks Konju Mõisa Talu välja, et nad saavad lastele sotsiaalset turismi pakkudes juurde kliente, kes edaspidi tarbivad nende toodangut ning Kukrumäe ratsatalu pakub hipoteraapiat, kuna see on seotud nende tegevusvaldkonnaga. Ülejäänud kolm sotsiaalset talupidamist, kus sotsiaalhoolekanne on olulisema osakaaluga, märkisid, et kasutavad antud ärimudelit, kuna sotsiaalne talu-

pidamine on erivajadustega inimestele lisaabiks logopeediliste, eripedagoogiliste ja füsioteraapiliste teenuste pakkumisel. Talutööde puhul toodi välja, et need on kergesti mõistetavad ning kliendid näevad sellest otsest kasu (Timmerman 2016), kuna põllumajandussaadused jõuavad toidulauale ning taimi on kena vaadata. Seega on enamasti sotsiaalsete talupidajate motivatsiooniks pakkuda abi sotsiaalselt tõrjutud inimestele. Nii nagu ka vaatlusalustes Euroopa riikides, ei toonud ükski talupidaja välja rahalist kasu.

Selgub, et enamus küsitatud Eesti sotsiaalseid talupidamisi sarnased pigem Belgia ja Itaalia taludega, kus hoolekande spetsialistid seovad oma oskused talupidamistevustega (vt ka alapeatükk 2.2; Wilcox 2007; Di Iacovo et al 2006), seda nii koera- ja hipoteraapia ning ka kogukondades elajate puhul, kus klientidele on tagatud ööpäevaringne professionaalne järelvalve. Konju Mõisa Talu tegevus on sarnane Hollandis levinud sotsiaalse talupidamise kontseptsiooniga (vt ka alapeatükk 2.2; Wilcox 2007), kus tavatalupidaja seob sotsiaalse aspekti oma põhitegevusega. Toodud Euroopa riikide näidetest selgus, et mõlemad lähenemisviisid on efektiivsed.

Küsitluses uuriti, kuidas sotsiaalse talupidamisega seotud tegevused klientidele mõjuvad. Mitmed sotsiaalsed talupidajad tõid teraapia tulemusena välja klientide enesehinnangu tõusu. Seda märkavad lisaks sotsiaalsete talupidamiste töötajatele ka klientide pered, näiteks mainis Pahkla Camphill küla juhataja (Timmerman 2016), et lapsevanemad on peale seda, kui laps on mõnda aega talupidamistevustega kokku puutunud, märkinud, et lapsel on hakanud silmad särama. Enesehinnangut tõstavad SA Maarja Küla esindaja sõnul ka külaliste kiitused, kui märgatakse kodumajade ümbruses teostatud haljastustöid. Samuti pakub loomade või taimedega tegelemine klientidele vaimset rahulolu. Veel lisas SA Maarja Küla juhataja, et intellektipuudega inimeste koolituste puhul on praktika osatähtsus palju suurem kui tavanaorte puhul. Nende iseisvus kasvab ning teadmised kinnistuvad. Kuna sealsed noored töötavad ka aiandis, võimaldab see neil teenida palka ja annab tunde, et nad on vajalikud. Hipoteraapia puhul paraneb klientide füüsiline vorm. Niisiis on klientidele suurim sotsiaalsest talupidamisest saadav kasu enesehinnangu tõus, mis toodi olulisena ka Euroopa riikide uuringutes (vt ka alapeatükk 2.2; Haugan *et al.* 2007). Kõrgem enesehinnang aitab aga kaasa ka sotsiaalsele kaasatusele, kuna nii tunneb inimene, et ta kuulub ühiskonda (vt ka

alapeatükk 1.2; Hertz *et al.* 2014) ning ei pea muretsema oma erinevuste pärast. Vaatlusaluste Euroopa riikide sotsiaalsete talude uuringutes ei toodud eraldi välja füüsilise vormi paranemist, kuigi vaatlusalustes Euroopa riikides tegeleti hipoteraapiaga. Autor leiab, et parem füüsiline vorm aitab samuti kaasa enesehinnangu tõusule.

Küsitluses osalenud sotsiaalsetest talupidamistest kaks pakuvad klientidele ööpäevaringset hoolekannet (SA Maarja Küla ja Pahkla Camphilli küla). Kliendid elavad pere-majades ja tegelevad talutoimetustega igapäevaselt (Timmerman 2016). Teiste puhul kohandatakse teraapia kestus vastavalt kliendi vajadustele. Kitsetalu külastavad kooli- ja lasteaialapsed keskmiselt kaks korda aastas, samas on hipoteraapiat pakkuv Kukur-mäe ratsatalus ka kliente, kes käivad peaaegu iga päev. Teine hipoteraapiat pakkuv talu tõi välja, et talvel nad hipoteraapiat ei paku, küll aga on võimalik teha igapäevaselt koerateraapiat ning seda ka kliendi kodus. Seega, võrreldes analüüsitud Euroopa riiki-dega (vt ka alapeatükk 2.2; Wilcox 2007) jääb mulje, et Eestis on ööpäevaringset hoolekannet pakkuvate sotsiaalsete talupidamiste osakaal suurem, kuid see võib olla nii ka väikese valimi tõttu.

Töö autor uuris ka Eesti sotsiaalsete talupidajate tausta. Küsitluses osalenud sotsiaalsete talupidajate keskmiseks vanuseks oli 45 aastat. Kõige noorem vastaja oli 27aastane ja kõige vanem 69aastane. Seega keskmine vanus võrreldes Euroopa riikide uuringutega on Eestis sarnane. Küsitletud on sotsiaalse talupidamisega tegelenud keskmiselt 13 aastat. Kõige kauem on tegutsenud Pahkla Camphill küla (2016. a suvel saab 25 aastat küla rajamisest) ning kõige vähem Konju Mõisa Talu ning hipo- ja koerateraapiat pak-kuv talu (9 aastat). Niisiis pole Eestis sotsiaalse talupidamisega tegelemise ajalugu sugugi lühike, pigem ei teadvusta paljud talupidajad, et nende tegevus on antud mõis-tega seotud.

Põhjuseid, miks Eesti sotsiaalsed talupidajad antud valdkonnaga tegelema hakkasid, oli mitmeid. Sotsiaalsed talupidamised, kus kliendid kohapeal elavad, on Eesti puhul sotsiaalsed külad ning seal tegeletakse talutöödega selleks, et kasvatada endale toitu ning pakkuda klientidele töötamise võimalusi. Lisaks saadakse saaduste müümisest rahalist kasu. (Timmerman 2016) Põhjuseks toodi välja veel huvi valdkonna vastu ning soovi pakkuda tegevust sotsiaalselt haavatavatele sihtgruppidele. Oldi teadlik loomade teraapilisest mõjust ning sooviti erivajadustega inimesi loomateraapia abil aidata.

Üks vastaja tõi välja ka sotsiaalse talupidamisega alustamise perekondliku põhjuse - nimelt alustas Konju Mõisa Talu peremees kitsede kasvatamisega, kuna kitsepiim aitas ta õel üle saada raskest allergiast ning seejärel avastas ta, et tänapäeva lapsed on kaugenud maaelust ja põllumajandusest ning teavad väga vähe toidu esmatootmisest. Laste vähesed teadmised maaelust ajendasidki tegelema lasteaia- ja koolilastele suunatud sotsiaalse talupidamisega. Seega, nagu käesoleva bakalaureusetöö autor eelnevalt mainis, on ka Eesti lastel probleem maaelust võõrdumisega sarnaselt vaatlusaluste Euroopa riikidega (vt ka alapeatükk 2.2; Elings, Hassink 2007). Maale sõitu võib takistada transpordi puudumine, mistõttu on talupidamiste külastused harvad (Konju Talu Mõisa külastavad kooli- ja lasteaialaste rühma keskmiselt kaks korda aastas). Antud probleemi aitaksid lahendada linnafarmid, sest neid on lastel võimalik tihedamini külastada. Veel erinevad küsitletud Eesti talud Euroopa riikide näidetest selle poolest, et siin on vähe peretalusid, kus initsiatiiv on talupidaja pereliikme poolne, kellel on eelnev töökogemus näiteks sotsiaalhoolekande- või haridusasutuses. Euroopas on sotsiaalsete talude seas just sellised talud kõige enam levinud (vt ka alapeatükk 2.2; Haugan *et al.* 2006; Leck *et al.* 2014).

Järgnevalt toob autor välja, millistest allikatest Eesti sotsiaalseid talupidamisi rahastatakse ja toetatakse. Riigipoolseid toetusi Eestis sotsiaalsetele talupidamistele ei eraldata. Osad talud saavad põllumajandustoetust, kuid see ei ole seotud erivajaduste inimestega ega sotsiaaltöoga ning seega peab sotsiaalne talupidamine olema registreeritud põllumajandusliku asutusena (Timmerman 2016). Vaid üks sotsiaalne talupidamine tõi välja, et neid toetab kohalik omavalitsus. Olulisel kohal on erasponsorid ning projektid. Ühe suurema programmina toodi välja PRIA (Põllumajanduse Registrate ja Informatsiooni Amet) toetusprogramm LEADER (*Liaison Entre Actions de Développement de l'Économie Rurale*), mille vahenditest saavad toetust SA Maarja Küla ja Konju Mõisa Talu. LEADER programm on Euroopa Komisjoni algatus ning võimaldab põllumajandusega tegelejalatel arendada oma tegevusala, kasutades oma sisemist arengupotentsiaali (LEADER Gateway 2016). Pahkla Camphill küla, mille sarnaseid organisatsioone on välismaal mitmeid, sai perekodusid ja talu luues abi Saksamaalt ja Inglismaalt, kus sarnased kogukonnad olid juba loodud ning aitasid kaasa ka Camphilli loomisele Eestis. Eesti riik toetas Camphilli küla vaid ühe peremaja ehitamisel. Kuna tegemist on riigi teenusega, maksab riik kogukonna inimestele pearaha, lisaks läheb 85% kliendi

pensionist tema ülalpidamiseks. (Timmerman 2016) Niisiis puuduvad Eestis spetsiaalsed toetused sotsiaalse talupidamise arendamiseks ning talupidajad kasutavad muid allikaid rahaliste vahendite saamiseks.

Selgub, et võrreldes Euroopa riikide näidetega, on Eestis sotsiaalse talupidamise rahastamissüsteem nõ „lapsekingades“. Hollandi, Norra ja Belgia riigid (vt alapeatükk 2.2; Nowak *et al.* 2015; Green Care... 2016; Wilcox 2007) on huvitatud, et maapiirkondades tegeletakse sotsiaalse talupidamisega ning selle jaoks on loodud otsetoetused, mida võib mõnel juhul olla talupidajal keeruline saada, kuid on siiski võimalik. Itaalias ja Suurbritannias, kus puuduvad riiklikud toetused, on loodud erinevad fondid, kust on võimalik taotleda toetusi sotsiaalsesse talupidamisse lisaehitiste rajamiseks (vt alapeatükk 2.2; O'Connor *et al.* 2010; Lecker *et al.* 2014; Bragg *et al.* 2014). Lisaks puuduvad Eestis sotsiaalsete talupidamiste ühendused, mis on Euroopas levinud (vt ka alapeatükk 2.2; Wilcox 2007; About Us 2016; O'Connor *et al.* 2010; Elings, Hassink 2006; Green Care... 2016; Care Farming Code... 2016; Goris, Weckhuysen 2006), aidates valdkonnaga tegelevaid talunikke ning kus võrgustikku kuuluvad sotsiaalsed talupidajad omavahel kogemusi jagavad.

Suurima probleemina tõid kõik küsitluses osalenud sotsiaalsed talupidajad oma tegevuse finantseerimise, mis ilmnes märkimisväärse probleemina ka vaatlusalustes Euroopa riikides. Camphilli küla juhataja märkis, et „kui peaks välja tulema ainult riigi poolt eraldatud rahaga, oleks väga raske“ (Timmerman 2016). Probleemidena mainisid küsitletud nii maa- kui ka ajapuudust. Esimesel juhul loodetakse, et kui oleks rohkem maad, oleks võimalik ka toodangut rohkem kasvatada ning seda müüa. Ajapuuduse korral napib teenuseosutajaid ning teenuse järjekorrad on pikad. Seega võib öelda, et sotsiaalsetel taludel on kliente rohkem kui nendega tegeleda jõutakse ning antud ala vajab Eestis suuremat arendustööd. Seda kinnitab ka asjaolu, et mitmed vastajad rõhutasid ühiskonna vähest teadlikkust antud valdkonnas. Võib oletada, et teenuseosutajate vähesus ning teadmatus valdkonna kohta on omavahel seotud, kuna uusi sotsiaalseid talupidamisi ei teki juurde, kui ei olda teadlikud selle kasulikkusest. Üks sotsiaalne talupidaja tõi raskusena välja maapiirkondade väikese rahva arvu. Alapunktist 1.1 selgus, et sotsiaalne talupidamine on multifunktsionaalse põllumajanduse üks vorme ning aitab maaelu elavdada ning tuua rohkem inimesi maapiirkondadesse.

Järgnevalt toob autor soovitusi, kuidas sotsiaalset talupidamist Eestis edendada. Soovitused toetuvad Euroopa riikide näidetele ja Eesti sotsiaalsete talupidajate toodud ettepanekutele. Autor leiab, et olulisemateks märksõnadeks Eestis sotsiaalse talupidamise edendamisel on riigipoolne toetus, koostöö ja uued algatused (vt tabel 6).

Tabel 6. Soovitused sotsiaalse talupidamise edendamiseks Eestis

Valdkond	Soovitus
Riigi poolsed toetused	<ul style="list-style-type: none"> • Ressursside eraldamine valdkonna elavdamise ja arendamise jaoks • Teavitustöö
Koostöö asutuste ja organisatsioonide vahel	<ul style="list-style-type: none"> • Sotsiaalseid talupidajaid kaasava ühingu loomine • Talupidajate ja hoolekandetasutuste vaheline koostöö
Uued algatused	<ul style="list-style-type: none"> • Spetsialistide poolsed algatused • Era- ja peretalude poolsed algatused • Uued sihtrühmad • Uued põhitegevused

Allikas: Autori koostatud

Kõige olulisem on nii käesoleva töö autori kui ka Eesti sotsiaalsete talupidajate arvates see, et riik hakkaks antud valdkonda toetama. Maaeluministerium (Kimmel 2016) tõi välja, et Eestis on asjaosalised valdkonna arendamisest vähe huvitatud, kuid nagu selgus alapeatükis 2.2, siis Norras ja Hollandis, mis on antud alal kõige edukamad riigid Euroopas, hakkas sotsiaalsete talupidamiste arvukus kasvama peale seda, kui Põllumajandusministerium valdkonda tutvustas ning toetama hakkas. Eesti sotsiaalsed talupidajad leiavad, et riik võiks eraldada ressursse antud valdkonna toetamiseks ning luua programme, mis tutvustavad sotsiaalset talupidamist riiklikul ja kohalike omavalitsuste tasemel ning selle kaudu kogu elanikkonna hulgas, kuna sotsiaalne talupidamine panustab maapiirkondade arengusse. Euroopa riikide näitel (vt ka alapeatükk 2.2; Nowak *et al.* 2015; Green Care... 2016) on kõige efektiivsem see, kui toetusi jagavad kohalikud omavalitsused, kuna neil on kõige parem ülevaade kohalike vajadustest ning nii on kulud kontrolli all. Riik aitaks kaasa sotsiaalse talupidamise edendamisele tehes ka teavitustööd. Näiteks korraldades sotsiaalhoolekandetöötajatele ja talupidajatele seminare, kus nii Eesti kui ka Euroopa sotsiaalsed talupidajad oma valdkonda tutvustavad.

Suurbritannia ja Itaalia näitel selgub, et valdkonna arendamiseks on väga oluline ka talupidajate enda poolne initsiatiiv, kuna seal on algatused sotsiaalsete talupidajate poolsed ning väga edukad. Vaatlusaluste Euroopa riikide eeskujul (vt ka alapeatükk 2.2;

Wilcox 2007; About Us 2016; O'Connor *et al.* 2010; Elings, Hassink 2006; Green Care... 2016; Care Farming Code... 2016; Goris, Weckhuysen 2006) võiks ka Eesti sotsiaalsed talupidajad luua oma võrgustiku. See julgustaks juba tegutsevaid talupidajaid veelgi ning uued talunikud saaksid inspiratsiooni juba tegutsevatelt sotsiaalsetelt talupidamistelt. Küsitletud tõid ka välja, et abiks oleks ühise veebilehe loomine. Kindlasti on sotsiaalsetel talupidamistel kasulik teha koostööd hoolekandeesutustega, sest nagu selgus Euroopa riikide näidetest (vt ka alapeatükk 2.2; Goris, Weckhuysen 2006; Bragg *et al.* 2014), suunatakse kliente tihti just sealt sotsiaalsesse taludesse, harvemini leiavad kliendid ise tee taludeni. Samuti tagab koostöö hoolekandeesutusega kindlama rahalise toetuse. Üks hoolekandeesutusepõhine sotsiaalne talupidaja tõi välja, et ka talupidajad võiksid pakkuda koostöövõimalusi erivajadustega inimestega, näiteks kasutades nende asutuse kliente talus töäjõuna. Niisiis võiksid sotsiaalhoolekandeesutused, koolid ja haiglad teha kokkuleppeid sotsiaalsete talupidamistega, et saata oma kliente, õpilasi ja patsiente nende juurde nii terapeutilistel, rehabilitatsiooni kui ka üldise maaelu kohta harimise eesmärgil.

Kuna hetkel on Eestis väga vähe inimesi, kes defineerivad oma tegevust kui sotsiaalset talupidamist, on kindlasti siinsel maastikul ruumi uutele algatustele. Autor arvab, et sarnaselt Euroopa riikide näidetele (vt alapeatükk 2.2; Goris, Weckhuysen 2006; Bragg *et al.* 2014), võiks ka Eesti hoolekande- ja haridusasutuste töötajad teha koostööd tavaliste taludega. Seda eriti juhul, kui selline töötaja on mõne talupidaja pereliige ning aitaks oma tegevusega panustada pere talupidamise mitmekesistamisse. Nii võiksid näiteks eripedagoogid, füsioterapeudid, meditsiiniõed ja mitmed muud oma ala professionaalid teha koostööd talupidamistega ning luua Eestisse sotsiaalseid talupidamisi juurde. Ka tavalised peretalud võiksid olla julgemad sidumaks oma tegevust sotsiaalse poolega. Veel selgus Euroopa näidetest, et tihti tegelevad sotsiaalse talupidamisega talud, mis kasvatavad tavataludega võrreldes ebatüüpilisi loomi (vt alapeatükk 2.2; Leck *et al.* 2014). Eestis on mitmeid eksootilisi loomi kasvatavaid farme (näiteks jaanalinnu- ja kangurufarmid) ning ka nemad võiksid oma tegevuse seostada sotsiaalse aspektiga, kuna selliste loomade läheduses olemine oleks klientidele huvitav ja uudne kogemus.

Lähtudes analüüsitud Euroopa riikide sotsiaalsete talude sihtrühmade näidetest (vt ka alapeatükk 2.2; Nowak *et al.* 2015; Di Iacovo *et al.* 2006; O'Connor *et al.* 2014; Goris,

Weckhuysen 2006; Haugan *et al.* 2006) on mitmeid sihtrühmi, kellele Eesti sotsiaalsed talupidamised saaksid oma teenust pakkuda ja keda talutöösse kaasata. Sellisteks sihtrühmadeks on näiteks dementsed vanurid, probleemsed noored, alkoholi- ja narkootikumisõltlased ning pikaajalised töötud. Samuti võiks Eestis tutvustada mujal Euroopas levinud sotsiaalsete talude põhitegevustega (nt kalafarmid, aiandusteraapia) (vt. alapeatükk 2.2; Elings, Hassink 2007; Haugan *et al.* 2006; Di Iacovo *et al.* 2006; Elsey *et al.* 2014). Näiteks võiksid vanadekodude ja haiglate juures olla aiad, nagu on Hollandis, Norras ja Itaalias (vt alapeatükk 2.2; Elings, Hassink 2007; Haugan *et al.* 2006; Di Iacovo *et al.* 2006). Nii, nagu autor mainis ka alapeatükis 2.2, võiks vanemaid inimesi suunata taludesse, kus nad saaksid olla kaasatud, tehes igapäevaseid talutöid. Seda eriti isikutele, kes on maal elanud ning saaksid tegeleda töödega, mida nad juba oskavad. Linnafarmid puuduvad hetkel üldse, kuid oleksid heaks võimaluseks tutvustada linnlastele maaelu.

Küsitlusele vastanuid oli küll vähe, kuid kõik nad olid väga motiveeritud ja temast huvitatud. Autor usub, et kindlasti on Eestis sotsiaalse talupidamisega tegelejaid veel, kuid info ja kontaktandmete puudumise tõttu küsitlus nendeni ei jõudnud. Samuti ei ole mõiste “sotsiaalne talupidamine” Eestis veel kinnistunud ning ilmselt ei oska mitmed talupidajad sellega oma tegevust seostada. Kuigi Eestis on sotsiaalne talupidamine veel teedrajav kontseptsioon ning algatusi on väga vähe, usub autor siiski, et Eestis on antud valdkonnal arengupotentsiaali.

KOKKUVÕTE

Käesolev bakalaureusetöö käsitleb sotsiaalset talupidamist Eestis ja mõnes Euroopa riigis. Sotsiaalne talupidamine kuulub multifunktsionaalse põllumajanduse kontseptsiooni alla, mis tähendab seda, et põllumajanduses on võimalik toota mitmeid erinevaid kõrvaltooteid peale põhitoodangu. Seega tekib kõrvaltoodang, millest on kasu lisaks põllumajandusettevõttele ja põhitoodangu tarbijale ka kolmandale osapoolle. Kõrvaltoodang, ehk multifunktsionaalse põllumajanduse sekundaarne funktsioon, võib olla kasulik majanduslikust, sotsiaal-kultuurilisest ja keskkondlikust aspektist. Samas tuleb silmas pidada, et tihti on kõrvaltoodangul ka negatiivseid mõjusid, näiteks toitainete ja pestitsiidide äravool ja pinnase erosioon, mida tuleks hoida kontrolli all.

Sotsiaalne talupidamine tähendab seda, et sotsiaalselt haavatavatele inimgruppidele luuakse maapiirkondadesse töövõimalused, mis aitab parandada füüsilist, psüühilist ja vaimset tervist. Sinna hulka kuuluvad näiteks taastusravi, teraapia, varjupaigatöö ja elukestev õpe. Olenevalt arengujärgust jaotatakse sotsiaalne talupidamine nelja etappi – teedrajavast olukorrast kuni kõike haarava süsteemini, kus arusaam sotsiaalse talupidamise kasulikkusest on laialt levinud. Sotsiaalseid talupidamisi on võimalik liigitada viie tunnuse alusel, milleks on läbiviijate õiguslik alus, tööjõu kasutamine, sihtrühmad, põhitegevus ja rahastamine, ning eelnevast tulenevalt esineb väga erineva struktuuriga sotsiaalseid talupidamisi. Sotsiaalse talu loomisel ei piisa vaid professionaalsetest oskustest (põllumajanduslikud ja sotsiaaltöö), olulised on ka suhtlemisoskus ning et oleks keegi, kes võtab enda vastutada majandusliku tegevuse ja juhtimise.

Käesoleva töö empiirilises osas võrreldi omavahel Euroopa riike (Holland, Norra, Belgia, Itaalia ja Suurbritannia), kus sotsiaalne talupidamine on hästi arenenud. Hollandis ja Norras, mis on kahtlemata sotsiaalsete talude arvukuse poolest esirinnas, hakkas valdkond arenema Põllumajandusministeeriumi huvi ja panuse kasvades. Sarnaselt hakkas sotsiaalsete talupidamiste arvukus kasvama ka Belgias, kuna riik oli huvitatud,

et talupidajad seostaksid oma põhitegevuse sotsiaalse aspektiga. Itaalias ja Suurbritannias on sotsiaalsed talupidamised pigem vabatahtlikud algatused, kuid siiski väga edukad.

Lisaks viis käesoleva töö autor läbi küsitluse Eesti sotsiaalsete talupidajate hulgas. Kuigi vastanuid oli väga vähe, võrdles autor küsitluse tulemusi Euroopa riikide näidetega. Põhilised sotsiaalsete talupidamiste sihtrühmad olid Eestis ja Euroopa riikides sarnased. Suurima osa moodustasid intellektipuudega ja õpiraskustega inimesed. Oli mitmeid sihtgrupe, mida Eesti sotsiaalsed talupidajad ei nimetanud, kuid mis olid esindatud Euroopa riikides, näiteks dementsed vanurid ja alkoholi- ning narkootikumide sõltlased. Nii Eestis kui ka Euroopas on sotsiaalsete talupidamiste põhitegevus seotud enamasti kariloomade kasvatamisega või loomateraapiaga. Üks Eesti sotsiaalne talupidaja mainis, et tegeleb taimekasvatusega ning aiandusteraapiaga. Need on tegevused, mis järgnevad Euroopa kontekstis kariloomade kasvatusele ja loomateraapiale. Küsitletud Eesti sotsiaalsete talupidajate seas ei olnud ühtegi, kes tegeleks linnafarmidega, mis on laialt levinud Hollandis. Suurim muutus, mida klientide puhul nii Euroopas kui ka Eestis sotsiaalse talupidamise tegevuste raames täheldati, oli enesehinnangu tõus.

Sotsiaalsete talupidajate keskmine vanus oli nii Eestis kui Euroopa talupidajate seas sarnane (Eestis 45 aastat ja Euroopas 49 aastat). Uuringus osalenud Eesti sotsiaalsetest talupidajatest kaks kuulusid hoolekandeinsitutsioonide alla, mis tegelevad sotsiaalse talupidamisega asutuse tegevuste raames, kaks olid eratalupidajad ning üks peretalupidaja. Euroopa kontekstis on sotsiaalsed talupidamised enamasti peretalud, mis seovad sotsiaalse aspekti talu igapäevatöödega. Tihti tegeleb klientidega talupidaja pereliige, kellel on varasem kogemus sotsiaalhoolekande- või haridussektoris.

Sotsiaalsete talupidamiste suurimaks probleemiks on nii Eestis kui ka Euroopas rahaliste allikate leidmine valdkonnaga tegelemiseks. Võrreldes Euroopaga on Eestis antud valdkonna rahastamisvõimalused puudulikud. Hollandis, Norras ja Belgias toetab sotsiaalseid talupidamisi riik ning Itaalias ja Suurbritannias on loodud mitmeid fonde, kust sotsiaalsed talupidajad saavad taotleda toetust.

Põhiliste arengusuundade võimalustena näeb autor, toetudes küsitluses osalenud sotsiaalsete talupidajate arvamusele ja Euroopa riikide näidetele, riigipoolse toetuse suu-

rendamist ning valdkonna teadvustamist ühiskonnas, koostööd talupidajate ning hoolekandesektori ja haridusasutuste vahel ning uute algatuste loomist. Et jõuda kõigi Eesti sotsiaalsete talupidajateni, tuleks uuringud läbi viia kohalike omavalitsuste tasandil ning teha teavitustööd sotsiaalse talupidamise kohta, kuna hetkel ei ole mõiste Eestis kinnistunud ning mitmed talupidajad ei oska oma tegevust sotsiaalse talupidamisega seostada.

VIIDATUD ALLIKAD

1. 1st Meeting of the European Platform on Social/Care Farming. SoFar research group.
[http://sofar.unipi.it/index_file/final%20report%201st%20EU%20platform.pdf].
10.02.2016
2. About Us. Care Farming UK. [<http://www.carefarminguk.org/about-us>]. 06.04.2016
3. About us. International Community of Practice–Farming for Health. [<https://farmingforhealth.wordpress.com/about/>]. 11.02.2016.
4. **Atkociuniene, V., Petruliene, D.** Impact of Multifunctional Agriculture on Territorial Competitiveness: Theoretical Approach. - Economics & Rural Development, 2014, Vol. 10, No. 2, pp. 7–15. DOI: 10.15544/erd.2014.007
5. **Bragg, R., Egginton-Metters, I., Elsey, H., Wood, C.** Care farming: Defining the ‘offer’ in England. Natural England Commissioned Reports, No. 155, 2014, 25 p. [<http://publications.naturalengland.org.uk/publication/6186330996342784>].
06.04.2016.
6. **Bragg, R., Egginton-Metters, I., Leck, C., Wood, C.** Expanding delivery of care farming services to health and social care commissioners. Natural England Commissioned Reports, No.194, 2015, 58 p. [<http://www.carefarminguk.org/sites/carefarminguk.org/files/NECR194%20edition%201.pdf>]. 06.04.2016.
7. Care Farming Code of Practice. Care Farming UK. [<http://www.carefarminguk.org/about-us/care-farming-code-practice>]. 06.04.2016.
8. Care farming: an innovative approach for promoting women’s economic empowerment, decent rural employment and social inclusion. What works in developing countries? Global Forum on Food Security and Nutrition. 2014, 3 p. [http://www.fao.org/fsnforum/sites/default/files/files/100_care_farming/BACKGROUND_EN_social_farming.pdf]. 02.02.2016.

9. Care Farms. De Federatie Landbouw en Zorg. [<http://www.landbouwzorg.nl/index.php?pagid=46>]. 18.05.2016.
10. **Di Iacovo, F. D.** Social Farming: Dealing with Communities Rebuilding Local Economy. 2008, 7 p. [http://www.actuar-acd.org/uploads/5/6/8/7/5687387/social_farming_by_francesco_di_iacovo.pdf]. 02.02.2016.
11. **Di Iacovo, F. D., O'Connor, D.** Supporting policies for Social Farming in Europe-Progressing Multifunctionality in Responsive Rural Areas. 2009, 224 p. [http://sofar.unipi.it/index_file/arsia_So.Far-EU_def.pdf]. 02.02.2016.
12. **Di Iacovo, F., Senni, S., de Knecht, J.** Farming for Health in Italy. - Farming for Health – Green-Care Farming Across Europe and the United States of America. Hassink, J., Van Dijk, M. The Netherlands, 2006, pp. 289–309.
13. Eesti Agrenska fondi missioon. SA Eesti Agrenska fond. [<http://www.agrenska.ee/fondist/eesti-agrenska-fondi-missioon>]. 18.05.2016.
14. **Elings, M.** Effects of Care Farms. 2012, 33 p. [http://www.carefarminguk.org/sites/carefarminguk.org/files/Effects_of_care_farms_Elings.pdf]. 11.02.2016.
15. **Elings, M. Hassink, J.** Farming for Health in The Netherlands. – Farming for Health – Green-Care Farming Across Europe and the United States of America. Hassink, J., Van Dijk, M. The Netherlands, 2006, pp. 163–181.
16. **Goris, K., Weckhuysen, H.** Farming for Health – the situation in Flanders.– Farming for Health – Green-Care Farming Across Europe and the United States of America. Hassink, J., Van Dijk, M. The Netherlands, 2006, pp. 181–193.
17. Green Care–National Strategy. Norwegian Ministry of Agriculture and Food, Norwegian Ministry of Local Government and Regional Development, 2012, 30 p. [https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/lmd/vedlegg/brosjyrer_veiledere_rapporter/m-0734_green_care_national_strategy.pdf]. 05.04.2016.
18. **Hassink, J., Grin, J., Hulsink, W.** Multifunctional Agriculture Meets Health Care: Applying the Multi-Level Transition Sciences Perspective to Care Farming in the Netherlands. - *Sociologia Ruralis*, 2013, Vol. 53, No. 2, pp. 223–245. DOI: 10.1111/j.1467-9523.2012.00579.x
19. **Hassink, J., Hulsink, W., Grin, J.** Care Farms in the Netherlands: An Underexplored Example of Multifunctional Agriculture - Toward an Empirically

- Grounded, Organization-Theory-Based Typology. – *Rural Sociology*, 2012, Vol. 77, No. 4, pp. 569–600. DOI: 10.1111/j.1549-0831.2012.00089.x
20. **Hassink, J., Zwartbol, C., Agriola, H.J., Elings, M., Thissen, J.T.N.M.** Current status and potential of care farms in the Netherlands. – *NJAS - Wageningen Journal of Life Sciences*, 2007, Vol. 55, No. 1, pp. 21–36. DOI: 10.1016/S1573-5214(07)80002-9
 21. **Haugan, L., Nyland, R., Fjeldavli, E., Meistad, T., Braastad, B.O.** Green care in Norway: farms as a resource for the educational, health and social sector. – *Farming for Health – Green-Care Farming Across Europe and the United States of America*. Hassink, J., Van Dijk, M. The Netherlands, 2006, pp. 109–127.
 22. **Herz, G., van Elsen, T., Ehlers, H., Scäfer, W., Merckens, S., Merckens, K.** Kaasava talupidamise planeerimise, rajamise ja toetamise käsiraamat. Istanbul, Türgi: INCLUFAR, 2014, 35 lk.
 23. **Hine, R., Peacock, J., Pretty, J.** Care farming in the UK: Evidence and Opportunities. Report for the National Care Farming Initiative (UK). 119 p. [<http://www.carefarminguk.org/sites/carefarminguk.org/files/UK%20Care%20Farming%20Research%20Study.pdf>]. 18.05.2016.
 24. **Ingco, M. D., Nash, J. D.** Agriculture and WTO—Creating a Trading System for Development. Washington: The International Bank of Reconstruction and Development/The World Bank, 2004, 367 p.
 25. **Kallas, Z., Serra, T., Gil, J.M.** Farmers' objectives as determinants of organic farming adoption: the case of Catalanian vineyard production. - *Agricultural Economics*, 2010, Vol. 41, No. 5, pp. 409–423. DOI: 10.1111/j.1574-0862.2010.00454.x
 26. **Kimmel, Anneli.** (Maaeluministeriumi kohaliku algatuse ja elukeskkonnabüroo juhataja). Autori intervjuu. Elektronposti kiri. Tartu, 30. märts 2016.
 27. **Kolodziejczak, A., Maćkiewicz, B.** Supporting the Development of Multifunctional Agriculture in the Area of the Sudeten and the Polish Carpathians. - *Journal of Settlements and Spatial Planning*, 2012, No. 1, pp. 71–76. URL: http://geografie.ubbcluj.ro/ccau/jssp/arhiva_si1_2012/06JSSPSI012012.pdf
 28. LEADER Gateway. The European Network for Rural Development. [http://enrd.ec.europa.eu/enrd-static/leader/en/leader_en.html]. 11.05.2016.

29. **Leck, C., Evans, N., Upton, D.** Agriculture – Who cares? An investigation of ‘care farming’ in the UK. - Journal of Rural Studies, 2014, Vol. 34, pp. 313–325. DOI: 10.1016/j.jrurstud.2014.01.012
30. Maaelu Arengu Euroopa Põllumajandusfond. Euroopa Maaelu arengu võrgustik. 2010, 22 lk. [<http://enrd.ec.europa.eu/enrd-static/fms/pdf/E97FE680-EA4F-A631-6604-890A0C7A3609.pdf>]. 07.04.2016.
31. **Maier, L., Shobayashi, M., Moreddu, C., Fellows, J.** Multifunctionality-Towards an Analytical Framework. 2001, 157 p. [<http://www.oecd.org/tad/agricultural-policies/40782727.pdf>]. 02.02.2016.
32. **Marsden, T., Sonnino, R.** Rural development and the regional state: Denying multifunctional agriculture in the UK. - Journal of Rural Studies, 2008, Vol. 24, pp. 422–431. URL: <http://www.swslim.org.uk/documents/themes/LT17-rural-development-regional-state.pdf>
33. Mis on Camphill? Pahkla Camphilli Küla SA. [http://pahklack.org/?page_id=321]. 07.04.2016.
34. Mis on Maarja Küla? SA Maarja Küla. [<http://www.maarjakyla.ee/et/mis-on-maarja-kula/>] 03.05.2016.
35. **Nowak, S. J. M., Molema, C .C. M., Baan, C. A., Oosting, S. J., Vaandrager, L., Hop, P., De Bruin, S. K.** Decentralisation of long-term care in the Netherlands – the case of day care at green care farms for people with dementia.–Ageing and Society, 2015, Vol. 35, No. 4, pp. 704–724. DOI: 10.1017/S0144686X13000937
36. **O’Connor, D., Lai, M., Watson, S.** Overview of Social Farming and Rural Development Policy in Selected EU Member States. The European Network for Rural Development, 2010, 46 p. [<https://enrd.ec.europa.eu/sites/enrd/files/fms/pdf/A9746FA3-0D7E-1772-5CC7-11217C8EC059.pdf>]. 06.04.2016.
37. Overview of Social Farming and Rural Development Policy in Selected EU Member States. Connecting Rural Europe. 2010, 64 p. [<https://enrd.ec.europa.eu/sites/enrd/files/fms/pdf/1884A840-F38F-4BEE-C23D-8B78E3A6917F.pdf>]. 10.02.2016.
38. **Parve, V.** Miks mitte ühendada talupidamine ja sotsiaaltöö? [<http://www.vedur.ee/puutepunkt/?op=body&id=89&prn=1&cid=1159&cgid=0>]. 06.04.2016.

39. **Peelen, A. Holland, J., den Exter, A.** The Social Support Act (WMO). [http://hpm.org/en/Surveys/Erasmus_University_Rotterdam__Netherlands/04/The_Social_Support_Act_(WMO).html]. 05.04.2016.
40. **Romanoviš, G.** Martin Repinski pälvis hõbedase teenetemärgi. – Põhjarannik, 26. veebruar, 2014, lk. 4.
41. **Roosens, E., van de Walle, L.** Geel revisited. After centuries of mental rehabilitation. Antwerpen: Garant Uitgevers NV, 2007, 129 p.
42. **Russak, Ü.** Kukrumäe ratsatalu jagas soomlastele hipoteraapia-alaseid kogemusi. [http://eestiulu.delfi.ee/harjumaa/elu/kukrumae-ratsatalu-jagas-soomlastele-hipoteraapia-alaseid-kogemusi?id=65569442]. 06.04.2016.
43. **Schauman, C.** From entrepreneurs to “Boundary Spanners”: challenges for green care in Sweden. Lund University Centre for Sustainability Studies, 2014, 43 p. (Master Thesis). [http://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordOid=4253944&fileOid=4253983]. 18.05.2016
44. **Scuderi, A., Timpanaro, G., Cacciola, S.** Development Policies for Social Farming in the EU-2020 Strategy. - Quality - Access to Success, 2014, Vol. 15, No. 139, pp. 76-82.
45. **Skerratt, S., Williams, F.** Establishing the state of play of Care Farming in Scotland, and the implications for policy. 2008, 83 p. [http://www.socialfarmingacrossborders.org/images/custom/uploads/40/files/carefarming.pdf]. 11.02.2016.
46. Social Support Act. The Hague. [http://www.denhaag.nl/en/residents/to/Social-Support-Act-Wmo.htm]. 05.04.2016.
47. Sotsiaalne missioon. R Capital OÜ. [http://piim24.eu/tourism/social-mission.html]. 03.05.2016.
48. Sotsiaalne talupidamine. Maamajanduse infokeskus. [http://www.maainfo.ee/?page=3469#_levaade_Euroopa_maaelu_arengu_v_rgustiku_temaatilisest_algatuses_t_-_SOTSIAALNE_TALUPIDAMINE]. 02.02.2016.

49. **Steigen, A. M., Kogstad, R., Hummelvoll, J. K.** Green Care services in the Nordic countries: an integrative literature review. - *European Journal of Social Work*, 2015, Vol. 18, No. 5, pp. 2–25. DOI: 10.1080/13691457.2015.1082983
50. Timmerman, Tiit. (Pahkla Camphill küla SA juhataja). Autori intervjuu. Telefoniintervjuu üleskirjutus. Tartu, 3. mai 2016.
51. **Todorova, S., Ikova, J.** Multifunctional Agriculture: Social and Ecological Impacts on the Organic Farms in Bulgaria. - *Procedia Economics and Finance*, 2014, Vol. 9, pp. 310–320. DOI:10.1016/S2212-5671(14)00032-X
52. Töötamise teenused. SA Maarja Küla. [<http://www.maarjakyla.ee/et/teenused/tootamiseteenused/>]. 06.04.2016.
53. What is Care Farming? Care Farming UK. [<http://www.carefarminguk.org/>] 02.02.2016.
54. **Wilcox, D.** Farming and Care across Europe. [http://www.carefarminguk.org/sites/carefarminguk.org/files/Nuffield_Report.pdf]. 04.04.2016.
55. **Wilson, G. A.** Multifunctional Agriculture: A Transition Theory Perspective. United Kingdom, Trowbridge: Cromwell Press, 2007, 363 p.

Lisa 1. Eesti sotsiaalsetele talupidajatele saadetud küsitlus

Tere!

Olen Tartu Ülikooli majandusteaduskonna tudeng Kerli Varik. Kirjutan bakalaureuse-tööd teemal "Sotsiaalne talupidamine Eestis". Oleksin väga tänulik, kui leiaksite aega vastata mõnele küsimusele vabas vormis.

Maamajanduse Infokeskuse definitsiooni kohaselt kasutatakse sotsiaalse talupidamise raames põllumajanduslikku tegevust kui teraapilist vahendit tervise-, sotsiaal- või haridusteenuste pakkumisel ühiskonnas rohkem haavatavamale sihtgrupile.

Aitäh, et panustate oma aega ning aitate kaasa minu lõputöö valmimisele!

Sotsiaalse talupidaja taust

1. Nimetage palun sotsiaalne talupidamine, mida Te esindate.
2. Märkige palun oma vanus.
3. Mis ajendas Teid sotsiaalse talupidamisega tegelema?
4. Kui kaua olete sotsiaalse talupidamisega tegelenud?

Sotsiaalse talupidamise kliendid

5. Kes on Teie sotsiaalse talupidamise põhiliseks sihtrühmaks? (nt. õpiraskustega lapsed, alkoholisõltlased, vaimse puudega inimesed jne)
6. Kui pika perioodi vältel kasutab klient keskmiselt Teie teenust?
7. Kui tihti kliendid Teid külastavad?

Sotsiaalse talupidamise ärimudel

8. Millist ärimudelit kasutate sotsiaalse talupidamise teenuste pakkumisel? (nt. looma-teraapia talutööd, aiandusteraapia jne.)
9. Miks kasutate just nimetatud ärimudelit?
10. Milliseid tulemusi klientide juures antud ärimudeliga seoses märkate?

Sotsiaalse talupidamise areng Eestis

11. Millised asutused/projektid/fondid toetavad sotsiaalset talupidamist?
12. Millised on Teie arvates raskused Eestis sotsiaalse talupidamise edendamisel?
13. Milliseid soovitusi annaksite, et sotsiaalne talupidamine Eestis rohkem leviks?

Lisa 2. Telefoniintervjuu transkriptsioon Pahkla Camphill küla juhatajaga

Tere! Helistasin Teile varem seoses sotsiaalsete talupidamiste küsitlusega ning olite nõus minu küsimustele vastama. Kas hetkel oleks sobiv aeg?

Tere! Jah, on aega vastata küll.

Väga tore. Minu esimene küsimus oleks, mis ajendas Teid sotsiaalse talupidamisega tegelema?

Camphill luuakse tavaliselt maakohtadesse ning siis loodi ka talu, et elanikud saaksid endale toidu, aga ka et müüa. Algselt ei olnud farm külast eraldi, aga siis et saada toetusi, lõime farmi OÜ. Võimalik, et praegu ei pea enam nii olema, kui nii on ta sellest ajast saadik jäänud.

Kas Camphillid luuakse siis alati maapiirkondadesse?

Ei alati mitte... näiteks Soomes on mitu ka linnas. Aga Norras on jällegi viis Camphilli sarnased meiega.

Kui kaua olete sotsiaalse talupidamisega tegelenud... Või kui kaua on Camphill Eestis tegutsenud?

Talupidamisega hakkasime tegelema nii kui küla loodi...nüüd suvel saab sellest 25 aastat.

Kes on Teie põhiliseks sihtrühmaks?

Vaimse puudega ja intellektipuudega inimesed... pigem siiski intellektipuudega inimesed, vaimselt võib neil kõik korras olla.

Kui pika perioodi vältel Te oma teenuseid klientidele pakute?

Klientideks me neid ei nimetagi. Meil elavad inimesed siin kogukonnas peremajades. Seal käivad farmi tööle, elavad terve oma elu ära siin, meie kedagi minema ei aja.

Milliste talutöödega Teie küla elanikud kokku puutuvad?

Hoolitsevad loomade eest. On palgatud professionaalne farmer, kes teeb kõik plaanid. Elanikud siis annavad süüa lehmadele, käivad lüpsmas, isegi kaks korda päevas. on ka seal.

Kas olete märganud ka mingisuguseid muutuseid klientide puhul seoses antud töödega?

Kindlasti! Enesehinnangu tõuseb. Väga toredalt üks lapsevanem ütles peale mõnda aega, kui laps oli meil siin olnud ja tööd teinud, et lapsel on hakanud silmad särama. Niiet kindlasti enesehinnang tõuseb ja tunnevad ennast vajalikuna.

Kas riik ka Teie tegevust toetab? Või saate toetusi mõnest fondist või projektist?

Farmi poolt riik ei toeta küll. Kui ehitama hakkasime, siis meil oli siin üks saksa töötaja farmer... Tema kais ja reisis palju ringi, käis teistes Camphilli külades, Saksamaal, Inglismaal... need toetasid meid väga palju. Ühe peremaja ehitamisel riik toetas. PRIA toetust saame ka...projektid väga suure omaosalusega, 50% läheduses ja ärilises mõttes farm väga edukas pole. Kuna pakume riigiteenust, siis makstakse pearaha... praegu on meil 20 elanikku, neile maksab riik pearaha. Ja siis veel pensionist võtame 85%. Natukene toob farm ka sisse, müüme juustu, jogurtit, kahte sorti juustu. Ja nii me elame!

Millised on teie arvates raskused Eestis sotsiaalse talupidamise arendamisel ja kas oleks mingeid soovitusi?

Toetustetsüsteemi tagamine puudega inimestele. Kui peaks elama ainult riigi rahadest, oleks väga raske. Välismaal enamasti maksab riik oma taskust puuetega inimeste eest. Niiet jah, toetused peaksid ikka suuremad olema.

Suur tänu Teile! Teie vastustest on palju abi!

SUMMARY

SOCIAL FARMING IN ESTONIA

Kerli Varik

Nowadays it is very important to include the social aspect while talking about the economic advancement. It is also increasingly necessary to consider the agricultures' public side and one possibility to do that is social farming. In Estonia social farming is relatively new and unfamiliar concept. Social farming means that agricultural activities are bounded to therapeutic purpose.

While many European countries have a lot of social farms, there are only a few such farmsteads in Estonia. The Bachelor's thesis' novelty is that previously nobody has compared Estonian social farms advancement with other European countries and pointed out bottlenecks along with finding ways to improve the situation. In the Bachelor's thesis the author sets the countries, where social farming has long history and are successful as an examples to Estonia. Bachelor thesis significance lies in raising awareness of social farming in communal level and finding better than current and innovative solutions.

The aim of the thesis is to find ways of promoting the social farming in Estonia. The European countries, where social farming has been practiced for a long time, and where it is important to society members, will be the examples. The research tasks are:

- to explain the nature of multifunctional agriculture;
- to explain the nature of social farming;
- to give examples of European countries with long-term social farming experience;
- to provide an overview of Estonian social farms;
- to draw up a questionnaire for Estonian social farmers;

- to compare Estonian social farms with European social farms;
- to bring out the Estonian social farming promotion possibilities, based on the example of the European countries.

Therefore the thesis consists of two parts, where the first section deepens in theoretical aspects of social farming and the second part in empirical framework. The keywords characterizing the Bachelor's thesis are multifunctional agriculture, social farming, value added, social welfare and rural areas.

Social farming falls under the broader concept of multifunctional agriculture, which means that is able to produce a wide range of sideline products in addition to the main production. Sideline product, which is secondary function of the multifunctional agriculture, may be beneficial from the economic, socio-cultural and environmental aspects. However, it should be borne in mind that the sideline products may also have negative effects such as runoff of nutrient and pesticide and soil erosion. That kind of side effects should be kept under control and possibly prevented. The functions of multifunctional agriculture are separated into five colour groups in scientific literature and social farming belongs to yellow group.

Social farming concept includes, for example, rehabilitation, therapy, shelter work and lifelong learning. Depending on the stage of development of social farming is divided into four phases – from pioneering situation to comprehensive systems, where the perception of the benefits of social farming is widespread. There are social farms with very different structures depending on the five main characteristics which are the legal basis of the leaders, use of labor, target groups, main occupation and funding.

In the empirical section European countries, where social farming is well developed compared to other countries, were examined and compared with each other. These countries were the Netherlands, Norway, Belgium, Italy and the United Kingdom. In the Netherlands and Norway, which are certainly at the forefront of social farming, the field started to develop after the Ministry of Agriculture showed more interest and committed more. The situation was similar in Belgium, where the state was interested that the farmers would bound the social aspect with their main occupation. In Italy and the United Kingdom the social farms are mainly voluntary initiatives, but still very

successful. The examination and comparison of Estonian social farms was also a part of the empirical work. For that the author constructed a survey, which was answered by five Estonian social farmers.

The main target groups in Estonia and Europe were similar. The largest proportion was in people with intellectual and learning disabilities. There were a number of target groups, which were not mentioned by Estonia's social farmers, but were represented by the European countries, including, for example, demented elderly people and alcohol and drug addicts. Both in Estonia and Europe the social farms main occupation is mainly related to the cattle breeding and animal therapy. Plant growing and horticultural therapy are also represented both in Estonia and European countries. In Estonia there are not city farm, which is very popular in the Netherlands. The customers increase in self-esteem was noticed in Estonian social farms as well as in Europe.

The average age of social farmers in Estonia is 45 and in Europe it is 49, so it is quite similar. Two of the social farmers that participated in the survey, were part of the welfare institutions, where the social farming is part of the institutions' activities, two social farmers had private farms and one had family based farm. In the European context the social farms are usually family farms that bind the social aspect to their daily farm work. Often the person who deals with the clients is the farmer's family member, who has previous experience in social work or education sector.

The biggest problem both in Estonia and Europe seems to be financial sources to practise in the field. Compared to Europe the financing options in Estonia are lacking. In the Netherlands, Norway and Belgium, and the social farms are state-funded and Italy and the United Kingdom have set up a number of funds, from which farmers can apply for social assistance.

Relying on the opinions of Estonian social farmers and examples of the European countries, the Bachelor's thesis author believes that the best opportunities to improve the field in Estonia would be increasing the state support and promoting social farming in community, cooperation between farmers, care sector and educational institutions, and the creation of new initiatives. This topic would be much more to explore, but the author did not have sufficient information.

In order to reach all the Estonian social farmers, studies should be carried out at local government level and to give more attention to this field, since at the moment the notion “social farming” is not rooted in Estonia and a number of farmers do not know how their activities relate to social farming. The author hopes that the thesis will increase even slightly awareness of the area amongst the people who read it.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Kerli Varik,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose
“Sotsiaalne talupidamine Eestis,

mille juhendaja on Merike Kaseorg,

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
 3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus **23.05.2016**